

EI PÄEVAGI KIRJAREATA

Kirjutanud Helju Vals

EI PÄEVAGI ILMA KIRJAREATA

Nulla dies sine linea

Raamatu väljaandmist on toetanud
Haridus- ja Teadusministeerium

Selle valimiku artiklid on varem ilmunud
Postimehes ja Tartu Postimehes

Toimetaja Egle Pullerits
Illustratsioonid Urmas Nemvalts
Kujundaja Sirje Ratso

ISSN 2228-0189
ISBN 978-9949-21-458-7 (trükis)
ISBN 978-9949-21-463-1 (pdf, *online*)

Loen päevast päeva ajalehtnike ridu, lauseid ja sõnu, elan sõnaloomingu sees. Ilusam – ja täpsemgi – oleks öelda, et kirjaread elavad minu sees. Nad äratavad mu varahommikul, et ma postkasti juurde lähaksin, ja seejärel suruvad mulle märkmepliiatsi pihku. Pliiats teab ja tervitab seda, et ma ammu enam ei põe kutschaigust nimega korrektorlus. Tõsi, ka nüüd “ei ole päevagi ilma kirjaveata”. See reata ~ veata on sõnamäng ja nagu muudki keelerikastust pean ma seda tähtsamaks kui keele täielikku, igavat veatust, puhtust, kaunidust.

Keelt täiendama ja täiustama on kutsutud kogu rahvas, kõik ühiskonna- liikmed. Ametliku kutse, sedapuhku sõnavaravõistluseks ehk sõnauseks (Wiedemanni *sõnaus* ‘lausumine’) esitas riigipea Toomas Hendrik Ilves augusti eelviimasel nädalal, olles enne noominud meid emakeele unarusse jätmise pärast. Peaks ta küsima, mida mina unarusest arvan, siis tooksin ehmatavalt värske näite, kuidas võõrsõna *tolereerima* (pole teda isegi leksikonis sees!) surub alla omasõna *sallima* (*taluma*). Ja meie korraldame võistlusi, et kutsu- mata külalissõnadele eesti vasteid leida! Ühe käega kogume varandust, teisega heidame seda kõrvale.

Jään ootama postkastihommikuid koos kirjaridadega, kus sallitakse otsatut rahvakeelsust.

Helju Vals
keeletöötaja

SISUKORD

Eesti, ainuomane

Eesti <i>versus</i> eesti	7
Eesti poisist Chalice'ist – meie rahvalaulikust	8
Me ise keeletegijad	10
Mõrkjas mõtlus emakeelepäeval	11
Kõlberüüste	13
See imeline <i>lõim</i>	14
Kõige tundelisem lause	15
Puud lähevad lehte	17

Seavad ja saevad sõnu

See mõistatuslik essee	19
Näitab valgust tunneli lõpust	22
Kas 2008. aastale on alternatiivi?	24
Meie aja kangelased	25
Mis aitaks ohjeldada ohjamist?	26
Täna neli korda nädalas	27
Läbi teeb häbi	28
Kes vaatavad peeglisse	30
Jätkem õde rahule	31
Kuidas siis jääb proua esimehega?	32
Mees kui asesõna	33
Teisi pista, ennast päästa	35
Moemees Jeesus	36
Juurikas ja teised	37

Söögipaik siin ja seal

Ülepannikoogid Rüütlist	38
Ennekuulmatu kohv	40
Sääsk suhu!	42

Otsatu keeletegu

Kui palju maksab koma?	44
Go Busi lugu	46
Millal tuleb suupuhastus?	47
Ei tunta A-tähte!	48
Hiir: tuli, nägi ja võitis	50
Grammatik võid olla, stilist pead olema	51
Mahuline keel	52
Meid kutsutakse välja	54
Kirss tordi peal	56
Iga päeva ilm	57
Elu raamatus	58

Lõpetuseks lõbusat

Naljamehed omast andest	59
Me ise naljategijad	60
Aga naine ja mees	61

Veel midagi

Võistlust juhhib Wiedemann	65
----------------------------	----

EESTI, AINUOMANE

Eesti versus eesti

16.05.2008

Sõna kogukond kasutamisest ajakirjanduses

Mu pealkirja suur E palun lugeda väikeseks: eesti *versus* eesti. Juttu tuleb sellest, kuidas sõnaga *eesti*, ja veel “massiliselt vales tähenduses”, minnakse eesti olemise vastu. See sõna on *kogukond*.

Tsitaadiks võetud “vale tähendus” on pärit Kalle Muuli “Päeva kommist” aasta tagasi maikuus. Siis arvati üheks aprillimässu põhjuseks seda, et eesti ja vene kogukond pole põrmugi integreerunud. Muuli: “Eestis võib olla küll vene kogukond, kuid eesti kogukonda siin pole. Eesti kogukonna leiame Rootsist või Kanadast, kuid Eestis on eestlased põlisrahvas, ajalooline pärisperemees, enamusrahvus oma kodumaal, aga mitte mingi kogukond.” See selgitus pidanuks igalt eestikeellaselt võtma isu omasõna viltu keerata.

Aasta hiljem – ikka veel! – loeme SLÕLi ajakirjanikult: “Kui enne aprillirahutusi oli Eestis eestlaste ja venelaste vahel vähemalt näiliselt mõistmine, siis nüüd on mõlemad kogukonnad teineteisest eraldunud.” Just ajakirjanikud ja poliitikud olid need, kes selle sõna vääralt teele lükkasid. Ja enam pole nad kahekesi, nendega on liitunud akadeemiline seltskond, Tallinna sotsiaalteadlased.

Kaarel Tarand esitleb aprillilõpu Sirbi kaudu analüütikut ja uurijat Juhan Kivirähki, kes Eesti Päevalehes lisab mõistele *eestikeelne kogukond* värsket täiendust. Tuleb välja, et eestikeelsest kogukonnast suvatsesid rääkima hakata Eestis Interrindesse kuulunud okupatsioonipõlistajad, kes sellele kogukonnale leidsid Eestis armulikult eluõiguse venekeelse kogukonna kõrval. Tarand on protestivaimu täis: “... ei kuulu mina ja veel miljon inimest mingisse piiratud õigustega sotsiaalarühma ehk eestikeelsesse kogukonda, vaid Eesti Vabariigi kodanikkonna hulka!”

Sekka midagi vahvat Tartu Postimehest. Seal ütleb minu linnapea Urmas Kruuse olevat superi, et meil siin oli vene ball. Saime olla osalised kohaliku vene kogukonna vaimususes. Tartust suuremas Eesti linnas teeb Anne Veski rahvuste kultuurielu rikastava talendiga rohkem ära, kui on suutnud teha rahvastikumini- nister Urve Palo oma vene keele õpingutega. Nii ühe kui ka teise esindusnaise tulemustele töötavad vastu Tallinna sotsiaaltargad. *Kogukond* ja *kodanikkond* – kui me neid kahte mõistet nagu kord ja kohus lahus ei hoi, siis kisub asi riikli- kuks, suurtäheliseks: eesti *versus* Eesti. Kas seda nood targad tahavadki?

Eesti poisist Chalice'ist – meie rahvalaulikust

13.03.2007

Eelmise aasta suvest seisab mul meeles Isamaaliidu fraktsiooni nõuniku Veiko Lukmanni pealkiri Tartu Postimehes “Olen Tartu üle uhke!”. Selle all ütleb tekstilõik: “Mulle meeldib, kui Jarek Kasar (ei taha teda nimetada Chalice'iks, see nimi jäägu tallinlastele) Veeriku Selveris toiduriiulite vahel mulle vastu tuleb ja me tervituseks noogutame ...”

Mida peame siit välja lugema? Üks võimalus: eesti emakeel ei tunne ennast hästi, kui tema sees on võõrvaimulisi nimesid (Chalice'i võõras kuju, võõras hääldus), ja tallinlastel on kombeks seda mitte mõista – erinevalt tartlastest, keda kannab rahvusidealism.

Keel, milles mõtled

Nooreks Mäksiks tavatsetakse seda meest kutsuda. Tõnis Mäega koos on ta üles astunud ja nagu kuulukse, hüüab Tõnis teda Jarekiks.

Mäks ja Iff on nimed rahva südamest. Jarek Kasar – niipalju kui mäle- tan – hakkas enne Chalice'iks, siis alles tuli tunnustus ja rahva armastus. See armastus on ülimalt teenitud, sest algusest peale on Chalice soovinud suuremat meie-tunnet Eesti ühiskonnas.

Oma vaimses küpsuses on ta ikka kõrvu seisnud endast vanemate aatekaas- lastega. Olen küpsuse ühe märgina välja kirjutanud tema lause: “Ma ei tea teist keelt, mis sobiks väljendamiseks paremini keelest, milles mõtled.”

Kõige muu seas on Chalice koos Ene Ergma, Alar Siku, Mart Laari ja teiste kuulsustega sõna võtnud lastele mõeldud kogumikus “Kuidas ma ronisin mäe tippu”.

Mis oli Chalice'i tipp siis, kui ta sinna kogumikku kirjutas, ja mis on nüüd? Mina tema eest ei kosta, aga ma usun, et paljusid temaealisi teeks uhkeks ning õnnelikuks, kui nad oma riigi sünnipäeval saaksid Evelin Ilveselt tunnustuseks Kodaniku kirja Rahvalaulikule, nagu see langes osaks Chalice'ile.

Nädal hiljem järgnes samas lehes, Postimehes, samal teemal martjuurelik kiri, mida ma mainin ainult põhjusel, et seal on valikuliselt näha, mäherduste nimedega räpimehed ringi liiguvad: Ghostface Killah, Ice Cube, Snoop Dog, O'Dirty Bastard.

Räpiilma seadused?

Te muidugi teate, mida inglise *chalice* tähendab: karikas (armulaua-, jooma-, öie-). Erakorralise näite tilgast, mis karika üle ajas, tõi ajakirjanike keeleteoi- m-konna veebruarikoosolekul haridusministeeriumi mees Jüri Valge: Otepää võistlusraja ääres seisis vaimustust täis koolipoiss, käes suur endatehtud loo- sung “Go Veerpalu”. Eesti meel, võõras keel.

Mida oskame meie, täiskasvanud, poisile asendusloosungiks soovitada, ja et see oleks lõõvalt lühike? Rühi! Pressi! Edasi! Lõpuni! Pea vastu! Hoi! (= hoi, las lennata).

Kahju küll, kui te ühest, teisest, kolmandast asendusloosungist arvate, et “see pole see”, sest siis te juba elategi ainult *gou* peal. Ja võtate probleemitult vastu ajalehe pildiallkirja: “Septembris Tammsaare pargis Ilvese toetuseks kor- raldatud meelevalduse osalistest olid kohal toonane päevajuht Mihkel Raud, artistid Tõnis Mägi, Riho Sibul, Ivar Põllu, Maarja, Rein Rannap, Chalice.” Leia pildilt üks erinevus!

Miks küll mulle ei ole Jarek Kasar kunagi vastu tulnud, nagu see on mõnega juhtunud näiteks Veerikul? Ei, temale, Eesti Poisile, ei hakkaks ma keeleloengut pidama.

Ainult siin kirjutades küsin, kas tõesti on räpimaailma seadused ja saladu- sed nii siduvad, et oma rahvast esindavat harvilusat ja rütmikat isikunime ei tohi (ei taha?) kunstnikunimena võõrapärasele eelistada meie ainsam Jarek. Rahvalaulik.

Me ise keeletegijad

01.02.2007

Oleme riigipeaks saanud mehe, kes ütleb end toetuvat Rooma keisri Marcus Aureliuse juhtmõttele, et parim kättemaks on mitte muutuda nendetaoliseks. See tarkus kulub ära meile kõigile.

Detsembri keskel, kui Ajakirjanike Liidu keeleteoimkond sai kokku uue ÕSi tegijatega, küsisime Tiiu Ereltilt, mis talle tänases meedias kõige rohkem vastu hakkab. Vastus ei olnud ootuspäraselt see, et eriti häirib, kui õigekirjast mööda vaadatakse. Ei, kõige halvem on sõnaline labasus, ja näiteid sai palju.

Siit Aureliusega jätkates: parim kättemaks sõnaga labatsejatele – olgu nad kes ja kus tahes – on neist mitte välja teha. Kuidas aga elada, tegemata välja kõlbmatutest ametlikest nimedest ja nimetustest?

Meie ajal sünnitavad sellist kõlbmatust tegelased, kelle aju on kaubastunud, ja ettevõtlusseadus kaitseb sellist aju.

Saaremaa mõlemad suured spaahotellid on selle hiljutised vastikud näited – Georg Ots Spa Hotell (Go Spa) ja temast vaid lühikese jalutuskäigu kaugusel asuv Grand Rose Spa Hotell.

Hiljuti nad korraldasid lastevaba nädala – ega lapsed oskakski selliseid nimesid hääldada, ei oska nende vanemadki. Mis üldse puutub siia Georg Ots ja veel käänamata kujul (see on see nimetavatõbi)!

Ometi on võimalik ka ettevõtlusseadusest jagu saada, kui oleme nutikad. Ise teeme keelt! Ei ole võidukamat näidet kui Tallinna kobarkino, mis on otse kui vastupanuliikumisenäidet kestnud niisama kaua kui kaukameeste pandud nimi Coca-Cola Plaza.

ÕSist leiame toetava näite: Miisu on (päris)nimi ja *kass* on üldnimi. Tobe-datest asutusenimedest aitab üle vaadata üldnimelisus. Ümberütlevat nime kobarkino pole keegi keelanud, ja katsugu!

Juttu oli kassist. Kassikohvikuks (*cat*) olen kuulnud Tartus kutsutavat eesti-päratut Catwalki, öeldakse veel poodiumkohvik. Ah kui hea, et meil on ka Maasika-nimeline ööklubi ja ennast Raekoja platsil toidupoeks sättiv Roheline Õun. Kodulinna hoopis kodusem liikuda.

Kummatigi on eestipärasuselgi oma äär ja piir, ja nimelt seal, kus koha võtab sisse kõikehaaravus. Uue aasta esimesel nädalal pahandas Tartu keelekaitseühinglane Postimehes, miks on Lotele (nagu eesti loto!) eelistatud võõrapärast Lottet.

Küsigem vastuseks, kas juba see ei loe midagi, et leiutajateküla (ei asu Eestis!) on kuulsam kui meie Carmen Kass.

Pahandaja keskendub, tõsi küll, raadio ja televisiooni lohakale hääldusele (t-tt), kuid see ei tohiks anda põhjust halavaks lõpulauseks, et eesti emakeel “rebeneb igast õmblusest”. Ei rebene ta ühti! Mina olen Reet Kasiku usku: eesti keelega on kõik korras, harida tuleb keelekasutajaid. Ja kes harituks saada ei taha, neid ei päästa isegi hüüdlause “Kõik kurdid nägijaiks!”.

Mõrkjas mõtlus emakeelepäeval

14.03.2005

See oli nelikümmend aastat tagasi. Veebruaris algas ja detsembriski ei olnud lõppenud mitut ajalehte täitev arutelu keeletark Manivalde Lubi kunstsõna *raal* üle. Füüsikud väitlesid nii tuliselt, et isegi Kihva Värdis, vestekirjanik, märkas “füüsika naisel R. Liasel keele teaduse kallakut”.

Reaalteadlaste humanitaarialembus lõi jälle välja paar aastat hiljem, 1968ndal. Aare Koppeli uudissõnale *teadur* lisas teine Tartu füüsik Henn Käämbre soovitus üelda tõmbilt tatsuvate *noorema* ja *vanema teadusliku töötaja* asemel *nooremteadur* ja *vanemteadur*. Hoopis elegantsem!

Keelmõte

Need näited on jah ühe teadusharu eilne päev, kuid tänasesse toob neid keele katkematu side mõttega: *keelmõte* (vrd *aegruum*, *tonnkilomeeter*, *lapsnaine*). See avaldus juba akadeemik Harald Kerese loometöös.

Tema päevilt, näib mulle, on tänasesse kandunud ka Tartu füüsikute hoolivus oma rahva saatusest, kus sugugi mitte viimast osa ei etenda keel.

Kõige värskem näide on TÜ füüsikaprofessori akadeemik Peeter Saari allkiri Eesti kultuuritegelaste ühiskirjal.

Aastaalguse Postimehes nägime sellesama mehe ägedat leppimatust noorte haritlaste seas leviva uuskadakliku väärveendumusega, et eesti keeles ei saavatki seda või teist mõtet väljendada. Saab küll! Ei maksa oma ülbet oskamatust keele kaela ajada.

Sedasama oskamatus on järelejätmatult püüdnud kaotada, olgu või kahan-
dada, Eesti Keele Kaitse Ühingu juhatuse liige Leo Kaagjärv – kutselt füüsik,
kutsumuselt keelehoidja.

Kõige raskem on olnud selgeks teha, kuivõrd kole nähtus on läänemõjuline
nominatiiviit.

Leo Kaagjärv: “Tallinn eelvoor on näide sellest, kuidas nimetava käände
kasutamine omastava asemel, mis algas aastaid tagasi vigaste ärinimedega, on
mürgitanud inimeste keeletunde.”

Mida näiteks ütleb eestlasele *Arrak trüffelkoogid?* Ütleb, et elame küll Eestis,
aga vaimsus on võõras.

Keele ja meelega üllatajana astus jaanuari Akadeemias meie ette Tartu Üli-
kooli ja California Ülikooli emeritprofessor Rein Taagepera. Teadusajakirja
kohta tavatult sundimatu sõnaseade: “Keppimisvõimelisi poisikesi on palju,
aga neid, kellest on küllalt meest, et laste kasvatamisest osa võtta, leidub vähe.”
Filolooge ületav stiilijulgus.

Veel üks füüsik

Ene Ergma – temagi on üllataja. Nimelt hääletas Riigikogu esimees ainsa res-
publikaanina linnaülikooli poolt. Tema põhjendus: “Nimi Tallinna Ülikool
nõuab tugevamaid argumente, kui ma kuulnud olen. Eesti on liiga väike kahe
konkureeriva ülikooli jaoks.”

Võimu ees seisja jäi võimule alla. Liiga vaimne inimene, kas mitte selle-
pärast? Paraku on seegi keel, milles elame.

Piinlik on olla filoloog, kui nemad seal Tallinna Pedagoogikaülikoolis
seletavad, et “linnaülikool ei sobi keeleliselt”. Jutt või asi. Toome siia kõrvale
sõnapaari Tallinna linnapea, mida me peame seedima tunnistundi. Linn linna
kukil.

Pole eriline saladus, et pealinnapea tekstiseadja on kirjutajamees Kaur Ken-
der, Nõukogude Liidust eestlaste maale kui oma maale asunute eestkõneleja.

Mõistagi ei mahu säärase mehe näidetesse armas uustulnukas vanemuislane
Alina Karmazina, sünnilt vene, südameilt eesti. Ei mahu ka venelanna Anna
Levandi, kes selleks, et oma poegade, eesti rahva hinge sisse näha, elab ammu
eesti keele sees.

Keel on olemise koda. Mis me oleksime ilma selle kojata? Kodutud! Tuulte
tallata, saatuse tõugata.

Kõlberüüste

13.04.2005

Suur osa inimesi arvab end kõike teadvat meditsiinist ja meediast. Ei nad tea
ühtigi. Nüüd on iga kolmanda sõnana päevast päeva kõigil suus ja sullepeas
(arvutis) *korruptsioon*.

Võtsin üle lugeda Hillar Palametsa ammuse (1991) vastuskirja: “Volde-
mar Mettus kirjutab oma mälestustes, et Jaan Tõnisson olevat Postimehe
peatoimetajana kasutanud omaloomingulist sõna kõlberüüste korruptsiooni
asemel.” Tema ise, Tõnisson!

Milles on omasõna jõud? Sageli toovad omasõnad armutult päikesevalgusse
tõe, mis võõrsõnade ähmasuses jääb varjatuks. Kõnealusel juhtumil saab näh-
tavamaks see koledus, milles me elame. Meid rüüstatakse. Mina, sina, meie
langeme iga päev korruptsiooni, see tähendab rüüste ohvriks, aga ühiselt me
vastu hakata ei saa. Ühisrinne lihtsalt jääb ära, sest mitte kõik ei tõuse kõlblust
kaitsma: kõlblusel puudub raha lõhn, maitse, hind.

Võtan oma liiga kujundlikuks kippuvale mõttekäigule toeks majandustead-
lase Enn Uuseni kained laused: kui jätkame senises mentaliteedis, et riigivargus
pole vargus, asjaajamises loevad vaid tutvused, ametnikud on eksimatud ja
karistamatud, siis pole lootagi, et saame korruptsioonist jagu.

Lisame siia tulemuse, mille andis hiljutine suhteuuring: ikka ja ikka hinda-
vad eestlased raha rohkem kui inimsuhteid, rohkem kui kõlblust.

Kas teile ei tundu, et korruptsioon on juba see, kui korruptsioonist ainiti
räägitakse? Rääkijad võõra sõna sisu ei taipagi ja kui taipavad, siis väanavad
selle endale kasulikuks. Näite toon Eesti Ekspressist.

Seal suurustleb Res Publica meediajuht Siim Männik. Et “võitlus korrupt-
siooniilmingute vastu nii riigiasutustes kui ka omavalitsustes peab olema riigi
jaoks prioriteet”.

Sellele teesile järgneb Riigikogust lahkunud republikaani Ülo Vooglaiu
kõike muud kui paitav kommentaar: “Kes ei tea, et Eestis õitsevad vaid sellised
asutused-ettevõtted, kus mitte midagi ei valmistata, kus “osutatakse teenuseid”
ja vahendatakse väärtusi. Pankade, kindlustus- ja turvafirmade, kaupluste,
hotellide, turismifirmade puhaskasum küünib miljarditesse.”

Mis siin imestada, et neid asutusi peetakse parasiteerijateks. Vooglaid teeb
kokkuvõtte: “Kui nende parasitide kasvatamine rahva kaela ei ole olnud kor-
ruptiivne tegevus, siis mis see on?” Korruptsioon kui elukutse.

Ligi kaks tundi avaldasid parteide esindajad arvamusi tollal veel justiitsministri Ken-Marti Vaheri umbusaldamise arutelul. Seal ütles Mihhail Lotman (Res Publica) midagi, mis jõudis meediasse kõva sõnana: “Pole sugugi juhuslik, et kõige valjuhäälsamad süüdistused stalinismis kostavad nende suust, kes nõukogude okupatsiooni ajal ei teeninud selle kuritegeliku režiimi just kõige tagasihoidlikumatel kohtadel.” Mihhail Lotman oli tolle suure seltskonna peale ainus, kes ausat juttu rääkis.

Sellelesamale mehele, Tartu Ülikooli semiootika osakonna teadurile ja humanitaarinstituudi professorile, on osaks langenud olla Eesti kahe kõrgkooli sidemees: Juri Lotmani arhiiv jääb humanitaarinstituudi kasutusse.

Ainult miks pidi juhtuma, Et Tartu Ülikooli semiootika osakonna juhataja Peeter Torop kuulis Eesti Semiootikavaramu Sihtasutuse loomisest mitte just esimeste hulgas? Kui palju on siin kõlblust, kui palju rüüstet?

Või peame uskuma, et vahel läheb mingil määral rüüstet vaja, et kõlblus koos püsiks? Et täielik ausus on defitsiitne kaup, teda kõigeeks ei jätku?

See imeline lõim

31.05.2006

Ain Kaalep lõimib eesti meediat

Sügisel 2002 kutsusid Eesti keelepädevad instantsid meid kõiki leidma häid eesti vasteid Euroopa Liidu aktuaalmõistete tarvis. Kohe selle kutse sabas kuulutas Eesti Päevaleht välja uute argipäevasõnade võistluse, andes juba poole kuu pärast teada, et näiteks *enesetaputerroristi* hakkab asendama *põuepommar* ja *holokausti mälestuspäeva juudileinapäev*. Kas näete või kuulete neid sõnu kuskil? See-eest troonib kahe võistluse peale kokku 33 kandidaatsõna hulgas *integratsiooni* asemikuks mõeldud *lõimuma*. Võiduka sõna tõi tänasesse päeva Ain Kaalep, tõi Wiedemannilt: *lõimele heitma* – ‘liituma’; *lõimema* – ‘seotud olema’.

Äratatud *lõime*-sõna hämmastab sellega, et ürgne eesti pinnas toidab moodsat maailma-sisu. Näited poliittekstidest: “... kuidas saaks Eesti kaasa aidata Gruusia demokraatlike institutsioonide arengule ja lõimumisele”, “... araablased ja islamiusulised ei lõimu siinsete põlisrahvastega” (Postimees 2004). Ametitekst siia otsa: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus märkis puudujääke lõimimisprotsessis (Postimees 2005).

Olgu ajalehtedes kirjutajad kõiges muus (elukutses, väljenduslaadis, maailmapildis) kui tahes erinevad, *lõim* viib nad kokku. Mõned nimed: Maarja Jakobson, Kristel Kossar, Arne Merilai, Kaarel Kaas, Margus Allikmaa, Rainer Kerge ... Ja alati lisab see sõna lausele iseäralist kodusust. Näiteks kirjutab Kristel Kossar, et ühe pere loos kerib end lahti põlvkondi koos hoidev lõim. Suisa võõrastav on juba lugeda, et “kaedagu, integreerutagu”, nagu on kirja pannud Andres Keil.

Tal on peas “aina tuhat sära, seost, plaani ja unistust”, ütleb Ain Kaalepi kohta Jüri Talvet (Postimees 29.05). Kas on sära külluses mõtet kahetseda, et laiale käibe peale pole tulnud *ostlema*, millega Kaalep asendaks koledakõlalise *šoppama*. *Šoppama* vaste tunnukse pigem olevat *poodlema* (ka ÕSis sees) kui *ostlema*, ja kas ei kosta siit välja poehullu eestlase eneseiroonia. Elagu vaimsus! Eesti kultuuriline allakäik vihastab humanist Kaalepit. Peaks ta minult küsima, mida ma tema loomingust säratama lööksin, siis nihutaksin esile *eiardi*, euroeitaja (2003). Eiardi on ohtlikud, Eestis terve kolmandik vastuhääli.

Ei ole asjatult siia ilma tulnud see, kes kodumulda on istutanud ainsagi puu või on oma rahva kestvuseks istutanud sõna.

Kõige tundelisem lause

03.11.2009

Selle aasta kõige tundelisema lause leidsin Erkki-Sven Tüürilt Öhtulehest: “Muusika kirjutamine on üks võimalus armastada.” Ta ütles seda mõni päev enne oma sünniüubelit, mis juhtus ajalisel kokku langema – mäherdune ebakõla! – kohaliku võimu valimise tühisõnalisusega.

Omavahel võisteldes täitsid saadikukandidaadid tühjust poliitkõma ja laenatud mõtetega. Neist ühel läks korda, ei tea kuidas, suruda oma reklaamartikli pealkirjaks “Mis värvi on armastus?”. Maailma kõige poeetilisem hüüdlause!

Nüüd mõistan, et sellised väärtütlused peame looduskaitse alla võtma. Ajakirjandus, milles me elame, vajab emotsioone, argipäeviti rohkemgi kui pidupäevadel, aga ometi mitte ersatsi.

Näide, mille ma siin tõin, pole ainus omas liigis. Selgeltnägijalt Nastjalt, kes niinimetet elulooraamatuga on saanud popimaks kui valimisjärgne Savisaar, küsis ajakirjanik, kuidas ravida alkoholisõltuvust. Vastus: “Armastusega.” Kes

keda peab armastama, kas mittesõltlane sõltlast või vastupidi, ja kui värviliselt see peab käima?

Värvidega on oma jant. Hanneli Rudi on selle Postimehes pealkirjastanud "Poliitparanoiaks". Teatud vandeseltslastele ei istu, et telereklaamis räägib rohelisi köögivilju sümboliseeriv kapsas "Pehmetest ja karvastest" tuttava Keskerakonna juhi häälega, samas kui hüüdlause "Vali rohelised!" viitab hoopis ühele teisele erakonnale. Ja nii edasi.

Ehtne tunne hoiab ennast varjul, ei laiuta ega lajata. Mõnele ehk paistab, et näiteks kunstiteadlane Mart Kalm arutleb jahedalt, kuid mina naudin teda, tal pole tühje tekstilõike ega tarbetuid sõnu, on puhas hoolivus oma rahvast: "Paraku on Solaris Eesti allakäigutrepil vaid järjekordne samm."

Kolumnist Vello Vikerkaare hoolivus on, jah, soojem ja selles soojuses näen kujutluspildil tema naist Liinat, sest ta on oma Velloga alati koos, ja nüüd nägin ka naise lapseootel sõbrannat Piretit, kes viimaks sai õige arsti: "Maal, kus nii hädasti on vaja uusi lapsi, ei ole see kõigest Pireti võit – see on meie kõigi võit."

Tahan vabaneda ühest ajakirjaniku sõnavõtust oktoobrialguse Postimehes, see oli sissetung lahtisest rohelisest väravast. Kirjutaja suvatses küsida, miks ilmataade püsib nõukogulikult vanamoeline, homse ilma võiks kümne sekundiga teada anda ja "taustainfo, kust neetud kohast need vastikud tsüklonid kohale ilmusid", ei huvita kedagi. Vastupidi! Mitte miski, mis on inimlik (jutt nõukogulikkusest oli narr), ei saa vanamoeliseks. Igal sügisel kaotavad puud lehti, ja ometi andis Heiko Vaalund Postimehe sügispildikampaanias sellele korduvusele üllatava seletuse – "Maha langenud elu".

Tuleme tagasi maestro Tüüri juurde, kes kirjutab muusikat ja peab seda üheks võimaluseks armastada. Lugesin Tõnu Kaljustelt, kuidas nad on Tüüriiga aastavahetustel käinud Hiiumaal kadakaid kallistamas ja "eks loomiseks ole loodus parim paik". Uskuge, ka armastuse värv on leida sellest parimast paigast, loodusest.

Puud lähevad lehte

13.05.2009

Igal mai hakul, kui puud lehtivad, tuleb mulle meelde ajakirjaniku nelja-aastase poja küsimus: "Kus tehakse ajalehti? Kust nad tulevad?" Tänapäeval ei küsi nii vaimukalt ükski mudilane, nemad on üles kasvanud hullutava ekraaninduse mõjuväljas. Sirje Kiin arutles Postimehes ("Milleks meile eesti kirjandus?", Postimehe AK 18.04.2009), et üksnes Raamatute Raamatust ehk elektroonilisest lugemisaparaadist Kindle'ist võib juba praegu lugeda vähemasti veerand miljonit köidet, lisaks kogu maailma ajakirjandust. Siiski ei tee Sirje Kiini murelikuks mitte niivõrd see, et trükitud raamatuid loetakse järjest vähem, vaid et väiksem on üldse kirjanduse lugemus – olgu paberilt või ekraanilt.

Kirjavara teemal, aga teise nurga alt ja nimelt, et ükski moodne salvestusvahend ei asenda teabe säilitamisel raamatut, tegi juttu semiootikakuulsus Umberto Eco ("Andmekandjate lühiajalugu", Postimees 28.04.2009). Mind vaimustab selle mehe sirgjooneline paberiusk. Ta ütleb teabe paberikandjad olevat kindel garantii ajaks, mil elektroonilised seadmed meid alt veavad.

Kas enam üldse ongi ametiruumi, kus nood seadmed pole kohta sisse võtnud? Ehk on ainsaks erandiks jäänud üleriigilise küpsuskirjandi ruumid? See küsimus toob meid tagasi siinse arutluse algusesse, Eesti mudilaste juurde, kes abituuriuminoorteks sirgunutena panid hiljuti proovile oma küpsuse, sulepea (pastapliats) käes ja paberileht ees. Kui mitu kevadet veel? Kas arvuti ja armastusega saaksid noored parema tulemuse kui sulepea ja südamega nagu ammu kombeks? Kahtlane, kas armastus sallib arvutit, masinavärki.

Lehest saime teada, et Jaan Tätte poeg Kunter valis küpsuskirjandi teemaks "Ajakirjandus – vabadus ja vastutus", ilma et ta just seda eriala kavatses õppima minna. Ja milliseid uusi tulijaid on siis loota meedias? Ega ometi selliseid, kes on "kolmemehed kunstis ja viiemehed äris", nagu kardab Jelena Skulskaja ("Lenin ja majanduskriis", Postimees 27.04.2009).

Kunagi päris ammu juhtus, et läks ajakirjanikuhakatis rannakülla ja kukkus kiitma: "Ilusad tuvid on teil." "Ilusad jah," noogutas vana kalur. "Ainult et meie kutsume neid kajakateks." Põline kalur päästis ajakirjanduse usaldusväärse. Ega ometi selle asja meeldetuletuseks pandud kõrgemalt poolt üheks tänavuse kirjandi teemaks "Loodus ei andesta vigu".

Ilusaks lõpetuseks uudislaused Jüri Pinolt Õhtulehes. Haridusministeeriumist kuulis ta, et küpsuskirjandid on mõeldud igaveseks säilitamiseks, sest nad on osa rahvuskultuurist. Nõnda siis on neil au olla ühtlasi teabe paberkandjad, millest peab lugu Eco.

SEAVAD JA SAEVAD SÕNU

See mõistatuslik essee

01.09.2007

Suvel ilmub Tartu Postimehes – kus siis veel – vaimuerk veerg “Suvepirogov”. Pirogovi platsil, mis on jõudnud lüheneda Piroks, meelitavad tartupostimehelased vestluse neid, kes seal aega veedavad. Kust tulek, kuhu minek? Ja siis: “Kas te Pirogovi tänavat teate?”

Mitte ainsamgi pole teadnud. Õige vastus jääb kõigest teisele poole ülikooli peahoonet. Mõtlen noruselt, millal lakatakse teadmast, et Pirogovis, mis kunagi oli ja nüüd jälle on Gildi tänav, asus Postimehe nõukoguliku mantlipärija Edasi toimetus. Nimetus *mantlipärija* pärineb Postimehe 2007. aasta esseede raamatust.

Esseest sai mu lemmik ammu enne seda, kui esseistika hakkas vallutama tänapäeva eesti ajakirjandust. Olin lugenud Anatole France'i esseekogumikku. Näiteks armastusest kirjutades tuletab France peene pilkega meelde ristiusu teenet. Ristiusk kuulutas armastuse patuks, andes sellele inimtundmusele hoopis teise värvingu, ja ei ütleks, et patusus pisendanuks armastuse ahvatlust.

Essees saavad kokku kõitev mõte ja andekas sõna. Sovetiajal polnud hinnas üks ega teine. Nõuti ühiskonnaelulist publitsistikat, pateetikat. Üht ma teadsin: kui üldse on rahvust, kellele käib sõnaõõnsus vastukarva, siis on need eestlased.

Palun andestust, kui ma siin nüüd ise pateetikasse kaldun. 1967. aasta esimese reede hommikul avastas lugeja Edasit kätte võttes, et senise, enamasti kroonuliku juhtkirja kohal astub temaga kui vana tuttavaga vestluse edasilane Tõnis Lehtmets. Te mõelge vaid: alanud on Suure Oktoobri suure juubeli aasta, ja Pirogovis tervitatakse seda pealkirjaga “Vajalikum kui pipratera”. Lugeja sai

aimu, et piprast vajalikum on sool – supi sees nagunii, aga samavõrd ka inimsuhtluses, mida targad roomlased on soovitanud maitsestada *cum grano salis*, soolaterakesega, see tähendab vaimuka meelega, sekka mõrksust.

Vist oleks palju öelda, et Lehtmetsa ja pärast teda kirjutavate vaimutera-kestes oli tunda esseistlikke sähvatusi, kuid midagi seal ometi sähvis. Ega muidu kestnuks igapäevane “Lugejaga vestleb” kaksikümme neli aastat järjest. Selle pika aja sees saatis keegi lugeja toimetusele kirja: “Ka üksi olles ei ole ma üksi, sest tean, et reedel kõnetatakse mind jälle.” Ita Ever on sellele olla kõnetatud tundele andnud oma sõnastuse: inimene sureb ära, kui temast välja ei tehta.

Eestile tähendusrikka 1991. aasta detsembris pani tollane ETV toimetaja Vahur Kersna lugejavestlustele punkti pealkirjaga “Monoloog Tundmatuga. Epiloog”. Kümme aastat hiljem tekkis Postimehe ülaserva sõnake *essee*, mis juhatab visiitkaardina sisse üldpealkirja “Mida on Tartul anda Eestile?”.

Ja järsku sai eesti meedias head asja palju. Hirmus ahnelt olime hakanud uusi moesuundi üle võtma. 2001. aasta Sirbi “Keelekellas” kahetses ajakirjanik Enn Mälgand, et “viimane aastakümme eesti kultuuriloos on pannud vohama ka esseekultuse”. Isegi niivõrd, et liikluses vahele jäänud autojuhte sunniti seletuse asemel kirjutama ohutusteemalist esseed. Sa vaene, aristokraatlik kirjan-*dužan!* Nüüd on koguni mitu vastasseisu: publitsistika ja esseistika, arvamus ja essee, kirjand ja essee.

Esseed kirjandi asemel laitis juba 1999. aasta õigekeelsussõnaraamat. Uno Liivaku “Väike soovitusõnastik” (2001) täpsustas: “Inglise keel ei tee essee ja kirjandi vahet.” Seda oligi tarvis tõestada: inglise mõju. Veel Liivakult: esseistid võivad kuuluda PEN-klubisse, kirjandi kirjutajaid sellesse klubisse ei võeta. Meie õppurnoortelt ei ole küsitud, kas neid kuulus klubi üldse huvitab, selle on otsustanud kool. Meenutus artiklist “Toomas Sildam läheb riiki teenima” (Postimees 21.10.2006): “Piisas mõnest minutist, et õppejõud ümber otsustaks: klassikalist eksamit seekord ei tule, selle asemel kirjutavad tudengid essee.” Ehk alles nüüd lõpuks on kirjand võidumees kooli sees.

Väljaspool kooli näeme muud. Pole aimugi, kui kaua veel kestab sihuke nar-rus, mida ajalehtedes ilmutatakse päevast päeva: 16. jaanuaril kuulutas rahan-dusministerium kooliõpilastele välja järjekorras seitsmenda esseevõistluse; hariduskoostöökeskus kuulutab välja essee- ja fotokonkursi; kõigil õpetajail on võimalus osaleda esseevõistlusel “Mets õpetab”. Ja kui palju on veel neid andekaid, kel on ette näidata oma ilumussoe esseekogu(mik)! Pool Eestit on esseiste täis.

Kirjutada esseed tähendab mediteerida. Olen kuskilt välja märkinud mõt-tetera, et meditatsioonist on saanud meie aja teine kirjaoskus. Mõtisklus, mee-lisklus – nii ütlevad sõnaseletajad raamatud meditatsiooni kohta. Annet, annet läheb selleks vaja! Kui loeme ajalehti ausa pilguga, siis peame tõeks tunnistama, et eelnimetet topeltkirjaoskuse poolest ületab õige mitu arvamuslugude autorit neid, kes kirjutavad firmamärgi “essee” all. Võtame majandusteadlase Andres Arraku (nt “Vana mees kohviku nurgas”) või tehnikaülikooli professori Tanel Tammeti (“Asjade õnn”).

Minu valiknimekiri koosneb kolmest essee-Mardist. See, et Kivastikult ilmus viis aastat tagasi esseekogumik (“Presidendi lapsed”), ei ole tema pea-mine väärtus. Peamine on esseisti veri, mis lööb välja kõiges, mida Kivastik kirjutab, kaasa arvatud arvamusavaldused, enamasti kurblikud (“Murtud lilled lillepeenral”).

Samuti Kadastikku näib juhtivat tundmus, et kirjutama peab inimesi armastades inimliku rumaluse vastu, olgu või Postimehe “Päeva kommis”. Mart Linnartilt olen lugenud esseed, mis tõi talle eelmisel aastal Kuku raadio ja Postimehe esseevõistlusel teise koha. Tema arutluses “Vabadus võimaluste piires” leiame seda, mis esseest teeb essee: isikuomasus, kunstipärasus, lühidus, üldarusaadavus (vanade roomlaste sõnastuses “Tuleb rääkida nii, nagu räägib rahvas, ja mõelda nii, nagu mõtlevad õpetlased”).

Neljanda Mardiga, Ummelasega, algavad mu miinusnäited, aga mitte talle ei lange etteheide. Oma meediaarvustuses soovitas Neeme Korv Mart Ummela-sele kirjutada sügiseks nurina asemel no näiteks essee (essee kõlbab kõige-ks!). Esseeks lahterdab Tõnis Erilaid Marju Lauristini esmaklassilise arutleva artikli “Eliit ja identiteet” Sirbis – miks?

Ise tituleerib SL Õhtulehes end esseistiks Kivisildnik, vististi uskudes, et sürrealistidele on kõik lubatud. Veel segasemaks teeb asja Kalev Kesküla Eesti Ekspressis, kirjutades, et “muidugi pole Kundera “Teadmatus” ainult lugu, vaid ka essee” (kumb neelab kumma?). Lõpetuseks, ja õpetuseks, pihtimus kõrg-haritud Andruselt, kes on narkootikumidest pool aastat puhas olnud: “... ma olen lugenud esseesid, mis on amfetamiini mõju all kirjutatud – seal ei ole hinge sees” (Tartu Postimees 02.07.2007).

Sinuga, lugeja, siin vesteldes, nagu kunagi tehti Edasis, kandub mu mõte Marek Strandbergile, kes oma rohelisel meelel usub inimesse kui iseorganiseeruvasse olendisse, keda pole vaja kogu aeg suskida. Enn Mälgandi suskivast repliigist on möödas kuus aastat, ometi pidi Vikerkaare kriitika- ja esseistika-toimetaja Kajar Pruul nüüd sedasama ütleva: “Akadeemilisus, esseistlikkus ja

üldhuvitavus asendavad üksteist vahel ikka väga veidratel kohtadel.” (Postimees 29.12.2006)

Elmise aasta suvepuhkuse eel lubas Valner Valme, et “eesti šefimate mõtlejate ja osavamate kirjutajate” esseed ilmuvad edasi, aga mitte iga nädal, vaid siis, kui Eesti enam ilma ei saa. Millal on karta, et me ilma saame? Kas siis, kui essee on juba nii segatähenduslik, et me ei tunne teda enam ära? Aasta tagasi juhtus, et astronoomid arvasid Pluuto planeetide seast välja, sest tekkis definitsioonisegadus: Päikesesüsteemis tiirleb teisigi samamöödulisi taevakehi. Pluuto saatust mina küll esseele ei tahaks.

Näitab valgust tunneli lõpust

11.12.2009

Ajalehes võrdselt osav joonistama ja kirjutama – selline mees on Urmas Nemvalts. Mind on tema vihjeline tekst mitu korda löksu püüdnud.

Ühes löksus istun kinni 14. novembri Postimehest saadik. Urmase pildil on kaks prillidega vanahärrat pimedas ruumi küünlavalgussõõris. Küünlahoidja mees ütleb: “Ma tean, kuidas töötust natuke leevendada! Palkame kellegi tunneli teise otsa valgust näitama!”

Selline jutt on mõistagi virtuaalrealistlik, eesti keeli tehistõeline, mis aga ei takista noil härradel olemast meile sümpaatsed, ja kuidas veel. Nad tahavad oma rahvast praegusest vaevaelust välja aidata, innustades meidki kaasa lööma, olgu või virtuaalselt.

Mina näiteks võiksin proovida tööpakkumiskuulutust sõnastada. Praktikast tean, et hea termin, ametinimetused kaasa arvatud, on ühesõnaline, nõnda siis: “Vajatakse tunnelivalgustajat.” Ei, see pole see. Proovin veel: “Vajatakse tunnelilõpuvalgustajat.” Jälle ei kõlba, sest valgus tuleb ju lõpust, nii et tarvis läheb seestütlevat.

Ma ei saa hakkama! Kahtlen, kas palgatöölise pihku surutud küünal, või ka lamp või latern, üldse hakkab tunneli teises otsas vilkuma nii, et seda oleks näha algusotsas, kus – paraku! – alles võimutseb nõutus ja tusameel. Valgust toidab lootus, ja lootust praegu veel ei ole. Kust siis tuli toitu saab? Meie peaministri sõnad: “Kahjuks töötuse kohta häid uudiseid ei ole. Kui majandus hakkab kasvama, jätkub töötuse kasv veel pool aastat kuni aasta.”

Tahan oma sümpaatsetele 14. novembri Postimehe vanahärradele öelda, et olen löksus ja suurest mõtlemisest vist sassi läinud. Siiski tundub mulle, et ennatlik oleks tööpuuduse leevenduseks ametisse võtta kedagi, kes “näitab valgust tunneli lõpust”. Siinpool tunnelit peame ennekõike vabanema painavast arvust 100 000: nii palju on Eestis töötuid, terve Tartu-täis rahvast.

Majanduslanguse pimeduses on välja mõeldud tööotsi, mida oleks patt kõrvutada loovalt virtuaalse valgustaja-ametiga, siin ma mõtlen reisisaatjat. Jabur on juba mõte, et linnasisest teed reisitakse. Õige eestlane ajab selle asja ära sõites ja ilma igasuguse segajata, keda nüüd rumalipäi kutsutakse saatjaks.

“Mul on mõlemad reied ühepikkused,” vastas Juku õpetaja küsimusele, mis on olnud tema viimase aja kõige pikem reis. Siia otsa veel teinegi nali, sedapuhku elust enesest. Hiljutine Postimees näitas pilti, kus tibinäoline reisisaatja teeb töö ajal magusat uinakut. Ja meie maksame!

Hoopis teistsugust pilti näeme ETV sarisaatest “Tööotsija”: inimesed panevad proovile oma võimed ja võimalused. Selline proovilepanek on vististi ainus majandussurutise kasu ja mingil viisil seotud tunneliefektiga.

Leidsin selle füüsikamõistelise sõna ÕSist, täpset tähendust ei tea. Nii või teisiti on põhjust efektiks pidada iga inimese sisemist valgust, olgu aeg ja olud millised tahes.

Kas 2008. aastale on alternatiivi?

03.12.2008

Kirjutama pani mind Võrumaal kodutalu taastanud Püüde pere, kellest sain aimu Õhtulehe kaudu. Toda peret ajas südamest naerma naabrinaise jutt, kuidas temalt, koolitajalt, oli küsitud areldi ja murelikult, kas linnaelule on alternatiivi. Siit sai ÕLi artikkel paroodiamaigulise pealkirja "Alternatiiv linnaelule ja võlaorjusele". Jätkus pealkirjaks minulegi.

Tark koolitaja taipab kohe, kui küsijal pole võõras sõna päris õigesse kohta kukkunud. Tark koolitaja ei hakka targutama. Ta teab, et osa inimesi püüab ennast nähtavaks teha riitusega, teine osa kommetega. Ja kolmandad pilluvad moesõnu – edevuseni välja. Pilduma on hakatud ka ahvatleva kõlaga võõrsõna *alternatiiv*. Eks ta mingeid varu- või asendusvõimalusi tähenda, arvatakse. Juba mitmus on kahtlane arvata.

ÕS ütleb *alternatiivi* tähenduseks: 'paratamatus valida emb-kumb kahest võimalusest'. Emb-kumb kahest! Näide siia kõrvale: *alternatiivaine* ehk *valikaine*, *alternatiivmeditsiin*. Tuleme targa koolitaja juurde tagasi. Kaval võte on soovitada küsijal endal oma küsimus selgemaks sõnastada (ilma kentsaka alaleütlevata!). Kas linnaelust ja võlaorjusest on pääsu? Või: kas maaelu on linnaelust etem? Siit lisaküsimus koolitajalt: kumb on etem, kas oma- või võõrsõna? Kumb aitab hädast välja?

Ajakirjaniku esmajärjekorra järelkoolitaja on tema ise. Kui ta enda hooletusse jätab, siis lähevad lehte näiteks sihukesed laused (artiklist "Ohtlik kajakas"): "Et meres napib kala, mida inimene välja püüab, siis on näljased merelinnud sunnitud oma toidulauale uusi alternatiive leidma." Jälle saavad maainimesed, Püüde pere sealhulgas, südamest naerda. Kirjandusarutelul räägiti, et eestikeelse sõna *professionaal* ja ingliskeelse sõna *professional* tähendusväljad ei kattu täiesti. Selge jutt. Selgus võinuks jätkuda vastete pakkumisega: *elukutseline* ja *asjatundlik* (paljud kirjanikud ei ole elukutselised, kuid on head ja asjatundlikud). Aga jälle pakuti alternatiive.

Istusid mehed õllekas ja vaimutsesid seletada, et *juhunaine* ehk *armuke* pole muud kui oma naise aseaine. Kui kodus peaks sekeldusi tulema, siis päästab kimbatusest leidsõna *alternatiivnaine*. Mitu võõrast silpi sees, oma naine ei tarvitse taibatagi, mida need koos tähendavad. Küll nad juba taipavad. Eks neilgi ole omad lemmikud. Praegu näiteks jõulukuu kõige nõutavam mees jõulumees. Alternatiivne mitte kunagi, atraktiivne alati.

Meie aja kangelased

16.09.2009

See on minu 2007. aasta meediaarvustuse pealkiri, nii et laen omast käest. Võttis asjade seisu kokku siis ja veel otsesemalt võtab nüüd, sest mul on kohe alustuseks kõva näide Priit Aimplalt tema Maalehe "Tohuvabohust". Seal ta kirjutas, et "ÕL kuulutab hüügelpealkirjas "Hendrik Normann: "Loll vaataja eelistab saadet, mille kangelastest on ta enda arvates parem." Vene ajal kirjandust õppinud parodist ei tule selle peale, et teoste tegelased on kangelased küll vene, mitte aga eesti keeles."

Normann saab pihta õige asja eest, aga ülekohtuselt selles mõttes, et jaksab siis tema üksi vastutaja olla. Iga päev jõuab eesti meediasse arutul hulgal ja arutus valikus uusi *kangelasi* – isegi heade ja väga heade ajakirjanike armust. Ma ei küsi, kas neile on kirjandusliku põhja andnud Vene aeg. Küsin küll seda, kas nad on õpiajal ja eriti just hiljem, sest see on nende kutsetöös väga tähtis, sõnaallikaid käes hoidnud, sealjuures natukestki aimu saanud, et suures vene-eesti sõnaraamatus (Valguse kirjastus, 1984), mis on praeguseni kõige elulisem, seisab *Nõukogude Liidu kangelase*, *päevakangelase* ja *töökangelase* kõrval täies võrdõiguslikkuses *romaani* (*pea*)*tegelane*.

Mis õigusega oleme seda õiguslikkust alla surunud ja seeläbi oma kultuurielu, mille hulka kuulub ka ajakirjandus, narriks teinud? Ehk oleme ikka veel sovetliku sangarusulistuse kütkes? Või usume sõgedalt, et *kangelane* on kõvem tegija kui *tegelane*?

Ei ole kõvem, mitte sinnapoolegi. Lehelugejaid, televaatajaid ja raadiokuulajaid eksitab see rumalus, et *tegelase* asemel on *kangelane*, ja kui siis kangelase pähe esitletakse petiseid, äpusid, kättemaksjaid, rahatuulutajaid ... Peeter Vösa niinimetet kangelased on "haiged ja hälbega inimesed", nagu seletab Heimar Lenk, ja neidki me tahtvat teles näha.

Marju Länik on kurtnud, et oma silmapaistva välimuse tõttu on ta pidanud olema vastamata armumisest tingitud kuulujuttude kangelane – tühja neist kuulujuttudest, kui saab kangelane olla!

Sedagi oleme lehest lugenud, et "meedias levib ohtralt müüte, mille kesksed kangelased on Neinar Seli ja Aivar Otsalt". Näide, mis mind iseäraliselt nõutuks tegi: "Kas mäletate, mis toimus Pariisis ajal, mil Jumalaema kiriku kangelased oma kirka leegiga põlesid?" *Kiriku kangelased* – kes ometi?

Asi võttis padukoomilise pöörde äsjases Juurikas, psühhiaatrite tuleproovis. Seal avaldas Konn valmisolekut kas või Maire Aunaste peas istuda, et pilt läheks lehte (ja teeks ta kangelaseks). Vene vanasõna aga on hoiatanud, et kui konn jõuab künkale, ei ta enam maha saa.

Ei tea, kas tunda kurbust või rõõmu lehepealkirjast “Gerli Padar tahab ajakirjanikuks”, sest vanad olijad on arvatava tulija rikkumata vaimu ja värsket hoojuba kõrvale kallutanud oma tühijutuga: “Ajakirjandustöö kogemusi sai hakka ja lauljatar saatejuhina Mart Sanderi kõrval telemenükis “Tantsud tähtedega” ja suudaks nüüd ajakirjaniku või suhtekorraldajana ilmselt mõista ka meedia-kangelaste hingeelu.”

Gerli, ära hakka selliseid tegelinskeid ega nende hingeelu rahva ette tooma! Kirjuta oma agendasse: “Maha võltskangelased eetris ja trükis!”

Mis aitaks ohjeldada ohjamist?

12.07.2009

Lehest lugesin, et ühes Tartu bussis, mis oli mõeldud koolilapsi laulu- ja tantsupeole sõidutama, ütles pakiruumide jaks üles.

Siis haaras bussijuht rooli asemel ohjad ja vinnas osa pakke vahekäiku. Oh häda, ta pidi ohjama ka käratsevaid lapsi. Kas surus lapsedki vahekäiku, pilkas küsida lehelugeja, pigem maa- kui linnamees. Ta ütles ammu imestavat, kui suures vaimustuses on ajakirjandus ohjadest, nagu muid piltliku väljenduse võimalusi enam polekski, ja see vaimustus ei lähe kokku tarkusega, mida jagab kool: *ohjama* tähendab ohjadest juhtima (“Nöö!”) ja *ohjeldama*, vastupidi, on ohjes hoidma (“Ptruu!”). Laulupeo bussijuht ohjeldas lapsi ehk kantseldas, manitses, talitses, kutsus korralt, ei ohjanud neid, ja kui kutselised kirjutajad seda maamehelikult lihtsat vahet ei tee, siis ärgu nad pruukigu kumbagi sõna mitte üheski lauses.

1. juulil, päev enne seda, kui ühes hingamise tunnetus hakkas Tallinna jõudma, tabas Eestit hinnatõusunärveldus. Ärev oli juba varemgi, ammu on olnud. Leht hoiatas: “Tallinna linnavõim vähendab huvikoolide toetusi” (ehk linnalapsed tänavale), teine leht: “Päästjaid ähvardab koondamislaine.” Ja jälle see narruste narrus: “Mis aitaks ohjata hasartmängusõltuvust?” Kas me sellepärast ei saagi mängusõltuvusest ja muudest surutistest lahti, et me neile hoogu lisame, vales

kohas nõõtame? Riigi siseelus on *ohjama*-sõna vildakas mõttekäik, ka seal, kus seda sõna ennast näha polegi, lihtrahvale ohtlik, ta saab tüssata iga päev.

Postimehe Postikon: “Hämmastav, kuidas pangad on omandanud oskuse seletada uusi kitsendusi nii, nagu neist just kliendile kõige suurem tulu tõuseks.”

“Eesti keele käsiraamatust” (1997) leiame paronüümide ehk sarnassõnade alajaotuses, kohe alguses näidetena meile tuttavad *käsitsema*, *käsitama* ja *käsitsema*, *ortoepia* ja *ortopeedia* ning rohked muud igapäevased eksitajad. Raamat tõdeb, et eesti tuletussüsteemi rikkus on kohati pöördunud keele hädaks, kui tüvesid üle koormatakse.

Kunagi ammu, kui tulipunktis olid sõnapaarilised *juhend* ja *juhis*, küsiti üldteada keeletargalt Henn Saarilt, kas ei tohiks teha nägu, et kaksikute ja kolmikutena sarnased sõnad on ühtlasi samased sõnad, tähendusvaheta, ja hingata oleks kergem. “Ei mingeid nägusid!” vastas Saari. Keele rikkus, olgugi tükati tülikas, pole rikkuda. Need, kes kurdavad, teevad ise tüli juurdegi, näiteks pikendavad homonüümide (sõnade kuju sama, tähendus erinev) rida: *rikkur* ‘jõukas inimene’ ja *rikkur* ‘rikkuja inimene’.

Kas te ei leia, et siin valitseb tänapäevane eetika- ja poliitikameeleline seos? Alguse juurde tagasi tulles tahaks kokku võtta, ja ilma igasuguste ohjadeta, juuli esimese nädala lauluelamuste külluse. Valisin sidemeks Paavo Järvi meeli-ülendava ajalehelause: “Ma mõtlen Eesti asja ajamisele iga jumala minut.”

Täna neli korda nädalas

11.11.2004

Ajakirjandus hädas ajaga

Istub Marica Lillemets välisministrina varivalitsuses, vaevalt teades, et temalt on oma artiklile “*Täna ja hetkel*” juhtlause laenanud filoloogiprofessor Mati Erelt: “Täna käib keskmine eestlane poes neli korda nädalas. / Marica Lillemets, ETV “Insider”, 25. veebruar 2000.”

Professori selgitus: poliitikute ja ametnike keeles levib 1980. aastatest alates määrsõna *täna* sõnade *tänapäeval*, *praegu*, *nüüd* asemel; sama saatus on tabanud sõna *hetkel*.

Esiteks teeb see teksti sogaseks, sest *täna* ja *hetkel* püsivad ka oma vanas tähenduses, ja teiseks jätab sogasus kõnelejale ja kirjutajale bürokraadi pleki külge.

Kes ülemkihis viitsib sellest hoolida, kas ta on mainelt bürokraat või mitte! Siiski, varipeaminister Indrek Tarand näikse olevat plekita, mida aga ei saa öelda tegevpeaminister Juhan Partsi kohta, päriselt mitte ka ekstegevpeaministri Siim Kallase kohta, kes alustas Postimehes kokkuvõtet paremerkondade ühinemisest lausega “Täna pean ütleva, et ...” (Tõlge: oli aasta alguses mis oli, aga nüüd pean ütleva, et ...)

Ma ei mõtlegi väita, et need, kes on sõnade *täna* ja *hetkel* kütkes, oleksid algusest lõpuni kehvad sõnaseadjad. Toome Siim Kallase kõrvale Kaire Vilgatsi, kes on otsekui loodud lava peale, aga nüüd esines siin rubriigis kirjutajana: “Hetkel TV 3s juba ei tea mitmendat korda näidatav “Maie ja Valduri verine talvepuhkus” on kindlalt labasuse ja halva maitse kvintessents.” Ja teine, suisa vastupidine mulje: “Maie ja Valduri vägitegu” on hetkel kõige positiivsem sari-saade eetris.” Nõutuks teeb see *hetkel*, miks ei võiks olla *praegu*? Aga mäherdune purskejõud on kirjutaja sõnades! Toda verist puhkust hetkel (loe: uuest nädalast) enam ei näidatagi.

Ka teised lavale jõudnud muusikali osalised, kes siin meediat arvustasid, vaimustasid kirglike kirjutajatena. Mine või hulluks nende järele. Juba on meedias kõvaks sõnaks tõstetud Sepo Seemani palve, et ta saaks käratseva reklaami abita, ise “oma telefonid, lennukid, naised ja ajakirjad valida”. Ise valida ka ehtsa kõnepruugi.

Kokkuvõtteks öelgem, et oleme oma armsas eesti keeles hakkama saanud uue ajajaotusega: minevik, täna ja tulevik. Muide, kas me täna lund näemegi?

Läbi teeb häbi

04.01.2005

Eesti meedia libasõna 2004

Kui 2003. aasta mais laskis SL Öhtuleht näitlejal Terje Luigel laiavas pealkirjas öelda, et “läbi voodi ei ole ma elus midagi saavutanud”, mõtlesin, et suuremat häbi ei saa keeles enam juhtuda.

Poolteist aastat hiljem, novembris 2004 tutvustas Postimehe lisaleht Kasu Belgia kuurorti lühendnimega SPA ehk *sanus per aquam*. Eesti keeles tähendavat see “tervis läbi vee”. Nii narri, nii tundetu tõlkega tulevad toime üksnes need, kes on targaks saanud läbi kooli, läbi õpetajate.

Per aspera ad astra, läbi raskuste tähtede poole – milline ilus piltlikkus, *läbi vee* ei ole seda mitte. Tartus Aura keskuses käib päeva jooksul sadu inimesi, mööduja võib neid silmata läbi akna ja läbi vee, isegi see on näha, kuidas tervis tuleb vee kaudu.

Inimeste läbistajana kogub üha kuulsust Urmas Ott. Tekst telekavast: saatesse “Happy Hour” “värskelt läbi värvikate inimeste” võib jõuda iga “inimene läbi olulise hetke või hetk läbi olulise inimese”. Täpi paneb *i* otsa Henrik Hololei 31. detsembri Arteris: “Väike riik saab suureks läbi suurte inimeste.”

Tahaks seesuguseid *läbi*-vildakusi võtta keelenaljadena, aga ei saa, liiga nadid selleks. Lõbusaks teevad hoopis teistsugused laused, võtame või sõnajärjestuskõverused politseiülu igapäevatekstidest. Näiteks: “Teiste riikide edukas kogemus avalikkuse ja politsei ühisel jõul varastatud kunstiteoseid kätte saada on Eestis endiselt kasutamata.” Vargus käib ühisel jõul!

Või pealkiri “Libanumbriga autot roolis loata purjutaja”. See lause jagab purjus autojuhid kaheks: ühed purjutavad loaga, teised loata. Ja veel. “Homme astub see mees kohtupinki purjuspäi politseinike korralduste eiramise eest”.

Eks politseinikudki purjuta. Ka kõik need vaimukused, mida me ajalehtedest tunneme kõva sõnana, seisavad püsti ikka ja jälle keele najal.

Paar näidet minu topist 2004: “Kuidas te saate eristada morni motikameest rõõmsast motikamehest? Rõõmsal on hambavahed sääski täis.” (Hans H. Luik, Eesti Ekspressi Areen 08.07). “Kohe saate algul torkas silma, et Tuuli Koch on ilusam kui Kiur Aarma.” (Kalle Muuli, Postimees 22.09).

Läbi aastate (jah, läbi) on naermise unustamine (säased hambavahedes!) olnud suurem õnnetus kui näiteks selle reegli unustamine, kuhu käib semi-koolon.

Kes vaatavad peeglisse

04.01.2007

Vaatlusmängud meedias

Jaanuaris 2006 jätsin meelde lause Rein Veidemannilt (arutlus käis eesti nüüdis-ajakirjanduse napist menust): “Nii või teisiti, kallid kolleegid, on vist ülim aeg vaadata peeglisse.” Juba siis võis aimata peegeldamise moekust. Veebruaris täiendas mu märkmikku Veiko Visnapuu: “Praegu kirub Saarepuu Naruskit ja Narusk Saarepuud, aga enesekriitilist peeglisse vaatamist pole asjaosalistelt järgnenud.”

Tuli naistepäev. Kanal 2 erisaadet kajastas Postimehes Andri Maimets koos pealkirjaga “Mehed vaatasid peeglisse”. Mehed ongi selle moeväljendi kütkes. Nad võiksid ju öelda “endasse vaatama”, aga ei, peegel näikse olevat kindlam, “peegluga minnakse peale”.

Möödunud aastast on mul märkmikus kõigest paar *peegli*-naist. UNICEFi Eesti president Elle Kull kohustab täiskasvanuid peeglisse vaatama: kas vahest oleme meie ise midagi valesti teinud. Ehkki Kaarel Tarandi suu läbi, ütleb ajakirjanik Kadri Paas (SL Õhtuleht, 14.09.2006), et kui mõnele tundub, et tal on ajaleheruumi vähe, siis “tark on vaadata ka peeglisse”.

Muidu on platsis mehed oma suurema või väiksema loovusvõimega. Peenelt annab Peeter Olesk mõista, et otseütlemine, mis eeldab ka vaatamist peeglisse, pole küll kuidagi keelatud. SL Õhtulehes (mai) öeldaksegi otse: “End ebapopulaarseks muuta suutnud Pärnu linnapea Viisitammgi nägi probleemi

lahendust suhtekorraldaja palkamises, mitte aga peeglisse vaatamises.” Ja Eesti Ekspressist: “Riigikohtu esimees Märt Rask soovitab kõigil kohtunikel “peeglisse vaadata” (vaheküsimus: milleks jutumärgid?) ja mõista, et nad on kolmas võim Eesti riigis, mitte pelgalt kohtuotsuste vorpijad.”

Meil jutuks olevast peeglist kinni võtta ei saa. Erkki Bahovski on püüdnud võtta, või kuidas: “Pealegi – pangem asjad peeglisse.” Ähmjas on ka Ain Sepiku lause: “Kapol ja prokuratuuril tuleb tõsiselt peeglisse vaadata” (SL Õhtuleht). Kas ei tohi naerukil olla?

ETV 31. detsembri otsesaate lõppedes vilksas ekraanil Linnar Priimägi. Kui ta oli neljane, öelnud peegel, et ta ei ole ilus ja ilusaks ei saagi, ja nii tekkis kindel otsus targaks saada. Ehk laenab Linnar meile tarkust uueks aastaks uued löövväljendid leida, et need seejärel ... kulunuks kirjutada.

Jätkem öde rahule

29.05.2008

Medvend pole kellegi vend

Lehest lugesin, et “varem peamiselt paberite liigutamise tegelnud öestsekretärist on saanud patsiendile oluline iseseisev nõuandja”. Nende iseseisvus on kasvanud koos eneseuhkusega. See paistab ka Tallinna kiirabis öe-brigaadijuhina ja Põhja-Eesti regionaalhaiglas intensiivraviõena töötava Filipp Valguste näost Postimehe pildil ja tekstist, mis pilti saadab. Filipp usub, et ei vaheta elukutset need, kes raviõe töö on valinud.

Jälle leiavad põhjust käsi kokku lüüa ahhetajad, kes otsivad kõigest vastaseisu mees-naine. Õenduses on püksid ikka olnud naiste jalas, ja nüüd tahtakse need ära tõmmata! Miks ei panda ödedeks vendi? Oletame, et puhtalt nimetuse pärast asutataksegi meditsiinivendade eriala. Aga edasi? Eesti Ödede Liidu ükselt põrkaksid nad ikka tagasi, mis veel rääkida rahvusvahelisest ödede nõukogust.

Teeme põike laiemale. Öde-venda on loodud olema sõbralik kooslus. Heasoovlikkus saadab ka sõnu “vennalik” ja “öelik”. Asja rikuvad ära keele konksud. Ave Mattheus küsib oma aprillikuisest essees otse: “Kas suhe keelemärgi ja tema tähistatava vahel on ikka juhuslik, nagu õpetab meile moodne keeleteadus? Või

tuleb siiski tunnistada, et seal, kus saavad kokku mehed, tekib vendlus, aga kui trehvavad naised, sünnib sellest vaid õelust ja tigidust?”

Ei pea olema tuletusõpetuse tundja keeletark, et lüüa sõna “õelus” õest, üldse sookategoriatest lahku. Vaevalt leiame suuremaid suuvärgivägilasi kui feministid. Nende esindus algatas jaanuaris taotluse, et põhiseaduses 19 korda esinev “esimees” asendataks sooväliste ametinimetusega, näiteks eesistujaga. Pseudoprobleem! Eesti Keele Instituudi direktori Urmas Sutropi vastus: “Eesti keel on soome-ugri keel ja meil ei ole grammatilist sookategoriat.”

Tagasi alguse juurde. Postimehe arvamusest “Feministlik terror?”: “Üht-aegu tuleks mõelda ka sellele, kuidas sobib näiteks “haigla õendusjuhi” amet mehele.” Seda pseudot küll! Kui onupoliitikat ajavad mehed, eks siis täditütrepoliitika jää naistele.

Kuidas siis jääb proua esimehega?

07.11.2007

Isadepäeva eel mees-sõnade kaitseks

Telesaade “Riigikogu infotund” on ennast vabakutseliseks ajakirjanikuks nime-tava naiskirjutaja Kadi Teeääre täitnud pahameelega (meediaarvustus “Aitäh, proua esimees”, Postimees 17.10.2007).

Pahameel ei lange lakkamatult prouatava riigikogu peale, vaid tabab ka “naljaraamatut ÕSi”, mis lubab *esinaist* vaid naisorganisatsiooni etteotsa, see-vastu *esimeest* igale poole mujale (sootu sõna). Et asi saaks täielik, on mängu toodud otseütleval alapealkiri – “Õigekeelsussõnaraamatu lapsused”.

Meie ees on piinlik juhtum: ajakirjanik hoiab sõnaraamatut valepidi käes. Õigetpidi hoides näeks ta sõnade taha. Sealt vaataksid vastu ammused ajad, kus mehed olid ühiskonnaelus tegevamad kui naised.

See tegusus kajastub püsivalt *mees*-liitsõnades. Kunagises teatmeteoses “A ja O” leiame neid rivis seisvat 158 (!) ja need käivad mõlema soo kohta, alustu-seks “abimees”, lõpetuseks “ärimees”.

Kui me ka peaksime Eesti kõige kuulsama Ene ametinimetuse ümber sõnas-tama riigikogu esinaiseks, poleks tal ikkagi meestest pääsu. Riigimeheks ta jääb ja riigile tähtsaid küsimusi vahemehena arutades peab välja tulema võidu-mehena. Või peaksime tahtma riiginaist, vahenaist, võidunaist?

Veel tollest meediaarvustusest: “Kurioosne, et nii 1999. kui ka 2006. aasta ÕSi on koostanud grupp naisi.” Mis mõttes kurioosne? Too “grupp naisi” tule-tab kurioosselt meelde veneaegset “gruppi seltsimehi”. Kuidas me, keel vestil, otsisime igapäevasõnale *seltsimees* naisvastet! *Seltsinaine, seltslanna, seltsitar ...*

Läbi need ei lõõnud, aga ellu me jääme. Ega ometi mitte selleks, et nüüd sõdida “esimehega”!

Ah et õigekeelsussõnaraamatu lapsused. Vaevalt seisab see raamat, koos lapsustega muidugi, riigikogulase töölaual esikohal. Esikoht kuulub põhisea-dusele. Üks selle seaduse paragrahve, mis haakub meie teemaga, ütleb järgmist: “Riigikogu valib oma liikmete hulgast Riigikogu esimehe ja kaks aseesimeest.” *Esinaisele* seal kohta pole. Ei ole ka *spiihrile*, sellele kesksoolisele slängimaigu-lisele ametinimetusele.

Veel midagi. Soolise võrdõiguslikkuse eestkõnelejad hõiskavad, et *emapalk* pidi taanduma *vanemapalga* ees ja “*emapuhkuse* kõrval võtab võimust *isa-puhkus*. Hea, et nii on juhtunud, ainult et need on juriidilised, mitte keelelised küsimused.

Aitab jutust, härrased! Ei maksa hakata härraste ehk härrasrahva seest eraldi otsima prouaseid, nimetav *prouased* (neid seal pole) ja õhutama uut vastasseisu mees-naine, naine-mees. Palju muudki on teha.

Mees kui asesõna

10.10.2009

Mees (Olavi Ruitlane) on kirjutanud “Naise” ja naine (Merle Jääger) on kirjuta-nud “Mehe”. Apollo kirjandusklubis oli neil kohting, kuhu naine läks koos teise naisega (Urve Eslas), et teineteise ja publikumi toel meest aasida. Postimees pani selle etenduse terve lehekülje pikkuses kirja, sissejuhatuseks lause “Rep-resseeritud mehe karm, nilbe, halanaljakas elu Keskmise Naise tuhvialusena sünnitab lugejates naeru, viha ja karjeid”.

Just seda sõna “keskmine” olin ma otsinud ja oodanud, et ajakirjanike suurelt ringilt lõppeks küsida: “Mis imelikud keskmised teie olete, et topite *mees*-sõna sinna, kus ei ole tema koht?” Võtame lehe ette: “Direktori sõnavõtt oli tühi, veel hullem, et mees ei tahtnud lõpetada.” Mis puutub siia mees? Ah et direktor ise?

Miks aga peab mees oma mees-olekut tühjuse kaudu tõestama, jäägu parem direktoriks, ja kui seda nimisõna saab teksti liiga palju, siis milleks on kool meile asesõnu õpetanud, sealhulgas isikulisi asesõnu ehk personaalpronomeeneid, kõlab uhkelt küll. Proovime eespoolset näitelauset õgvendada: “Direktori sõnavõtt oli tühi, veel hullem, et ta ei tahtnud lõpetada.” Ja ongi maskuliinumi au selleks korraks päästetud.

Seda isehakanud asesõna, millest meil jutt käib, levitab edevus olla ajakirjanduses ilukirjanik, ja siis lükatakse tavatekstidesse taiest, seal aga seisab mees kui kujund, märk, etalon, sümbol, isend – oma liigi esindaja. Näide Postimehe Juurikast: “Mis jutt see on, et Mari Leen Kaselaan ei leia Maarjamaalt meest?” Kui me selles lihtsas asjas vahet ei tee, siis kukume literatuuritsema. Nii tulevadki eetrisse ja trükki ebamäärased mehed. See neid ei päästa, kui lause on sisuldasa ilus, näiteks “Kuigi “Meeletu” lõpetab Tätte-seeria linnateatris, loodab teater mehelt mõnda uut lavalugu.” Mees on Tätte nagunii, pole kahtlustki, siin aga võiks puhkuseks olla *tema*-sõna.

Järge ootab hulk inetusi: Priit oli endine pangatöötaja “ja nüüd kahtlustatakse meest Sampo panga kontorist 35 000 krooni röövimises”; “Pärast purjuspäi romurallit Tallinna kesklinnas mõistis mees isegi, et probleem vajab lahendust” ja nii “käiski mees võõrutusravil”. Hakka või kahtlema rahvatarkuses “Mees teab, mis mees teeb”.

Naiste poolelt paistab pilt samasugune, ainult et näiteid on tuntuvalt vähem. Siin üks ehmatav väljakirjutus: “Tütar läks emaga riidu ja ajas naise tänavale.” Ei ole looduse süü, et näidete arvus puudub tasakaal. Mis tema, loodus, teha jaksab, kui inimesed ise pole M ja N suhteid selgeks saanud, ei saagi sama.

Just suhteromaaniks hindas “Naise” autor oma raamatut kohe alguses, kui nad seal Apollos kokku said. Selline vastus ei istunud “Mehe” autorile, tema tahtis aasida, näiteks “Kas oleksid nõus mõne naisega kohad vahetama?”. Minul, lehelugejal, tuli tuttav “Mees kui asesõna” maik suhu, Ruitlasel vist ka: “Ma pigem jään selleks, kes olen.”

“Naise” autori seletust mööda tunneme koleda Keskmise Naise ära kas või sellest, et ta läheb hulluks, kui poodides on hullud päevad. Egas muidu tõrjuks praegused meestekesksed ühiskonnad naist suurest elust välja. Ruitlase lõplause Postimehes: “Meestekeskne ühiskond teeb naisest vördja.” Selline ülestunnistus mehelt endalt paneb naistel suu kinni. Ja kui naistel, aasijannad kaasa arvatud, on suu kinni, siis on nad kaotajad.

Teisi pista, ennast päästa

09.09.2004

Verbaalhuligaansus

Augustilõpu Nädalas küsis ajakirjanik Tarmo Leinatammelt, kas see on valmis ajakirjanduse tänituseks, et Riigikogu liige teeb Kanal 2 “Hommikukohvi” saatejuhina jälle kõrvaltööd. Leinatamm vastas: “Igal kevadel, kui teen muusikalidega erialast tööd, läheb andmiseks. Las kaagutavad, olen harjunud.” Kaagutajaskonna ehk kanakarja, maestro tõlgenduses ajakirjanduse esindajana küsin endalt, kas ma sellist Leinatamme tahtsingi, et ta mind Riigikogust dirigeeriks.

Ei ole ta tolles seltskonnas ainus, kellel napib sotsiaalset kirjaoskust. Teiseks näiteks võib tuua meie mehe Aivar Riisalu, kes vajutas Arteris mehi madalaks lausega, et nood olevat “ära munanud” olulise asja, nimelt polevat nad Eesti naistele piisavalt kõvad partnerid.

Praegu on Riisalu kõigest algaja linnaosavanem. Eks näis, milliste üllatusverbidega ta siis huligaanitsema hakkab, kui linnapeaks või äkki parlamendisaadikukski kerkib.

Mida kõrgemale, seda madalamaks. Majandus- ja ühiskonnateadlane Enn Uusen tuletas Postimehes meelde, et venelased tundsid ennast Baltikumis prestiižikalt, sest siin sai elada ja tegutseda, oskamata sõnakestki kohalikku keelt.

Mu võrdlus pole just korrektne, aga ülepäeviti jääb mulje, et ka Eesti edumehed ei jäta kasutamata võimalust mitte kontrollida, kellenad esinevad. Armsad lugejakirjade kirjutajad usuvad oma meelehärmis, et linna- ja riigisad on kooliõpetuse unustanud, ja tuletavad neile Eesti rahva huvides meelde sõnade tähendust. Kõige valusamat vaeva on riigialamad näinud Rein Langiga – ikka sellesama *lumpeni* pärast.

Ja *lumpenile* järgnes *fašist*. See juhtus siis, kui koolidirektor Sults oli kutsunud Riigikogu liikme Langi avalikule debatile. Lang vastas: “Mina natsidega ei suhtle.” Oleks ta vastanud, et mina jutupuhumisele või jaurangule ei tule, oleks lugu sõbralikumaks pööranud. Nüüd aga võttis Õpetajate Leht kätte ja seadis Langi samale pulgale, kus istub sallimatu arvamusavaldaja Kivisildnik.

Meelelahutuseks hoopis teistsugune huligaansus, keeleuperpall: muidugi me teadsime oma Riigikogu liikmekandidaatide kõrki suuvärki, aga me ei valinud neid mitte ainult sellepärast.

Moemees Jeesus

22.04.2004

Jumalapoeg, kristus ... superstaar

Isegi usuasjatundjad ei tunne kristus Jeesust (vormiline paralleel Eesti minevikust: kindral Laidoner), tuntakse ikka vaid Jeesust Kristust – jah, selles paarisnimes käänduvad iseseisvatena nii alus- kui ka täiendnimi, vt uus testament: “Jumala õigus tuleb Jeesusesse Kristusesse uskumise kaudu.”

Sisulise sarnasuse poolest kuuluvad *kristusega* samasse ritta *jumalapoeg, lunastaja, päästja, õnnistegija, messias*. Nii palju on Jeesus teeninud austusavaldusi! Ja teenimatult saanud veel ühe – *superstaar*. Hiljutises vestluses ütles TÜ vana testamendi ja semitistika professor Kalle Kasemaa: “Superstaar kuulub kommerts alla, mitte piiblis. Välismaal käib pühakirja profaneerimine: Jumalast on tehtud Boss ja Šeff, Jeesusest Nooremšeff. Isegi mitte Ristilöödu ees ei löö tänapäeva inimene risti ette.”

Millest säherdune tagurdus? Jälle leiame seletuse professor Kasemaalt (vt Universitas Tartuensis, 06.04.2004): “Tänapäeval saab turule minna vaid millegi enneolematu, ekstravagantsega. Näiteks kui bioloogid aretaksid kuue tiivaga kärbse või midagi muud taolist, mis tähelepanu äratav.”

Mina ei ole piiblikummardaja, kuid pattude sees elades eelistan puhast, kvaliteetset pattu, kuue tiivaga kärbse lööksin joonelt maha. Näiteks ei lähe ma plaatsasse (Coca-Cola Plaza) vaatama “Kristuse kannatusi”, millest 16. aprilli Sirbis kirjutas Jaan J. Lepik (ka erisõna plaatsa on temalt), sest tolles filmis pole piibellikust vaimsest kannatusest mõhkugi, see-eest on seal kommertslikku vere- ja vermeteküllust.

Järgmisel päeval, 17. aprillil oli jumalapoeg jälle lehes, Postimehes. Anti reportaaž kristuslikest kannatustest, mida pidid Vanemuise teatri hiiglaslikus lavaruumis taluma need, kes tegid “Eesti teatri sajandi parimat klippi” (produtsent Paavo Nõgene). Reportaažis öhkab parlamendisaadik Leinatamm: “Tahaks oma tavalise töö juurde tagasi.” Mis sest parlamendist ja muust tavalisest, kui eesti kultuuril on tarvis Jeesuse Kristuse pealt teenida.

“Aga Jeesus ütles: “Isa, anna neile andeks, sest nad ei tea, mida nad teevad.”” (Luuka evangeelium)

Juurikas ja teised

30.08.2007

Kui sügis on annikas (ÕS: annirikas, helde), saame rohkelt varuda ka juurikaid. Selle üldnime on pärisnimena, Juurikana kuulsaks kirjutanud Mart Juur. Oleks ta Juurekas (juur, juure), peaksime ütlema, et tal on slängimaitseiline *kas*-liiteline lisanimi, nagu neid anderikkad eestlased järjest juurde teevad, nt Tamm > Tammekas, Terminaator > Termikas, Öhtuleht > Öhtukas. Vist oleks ammu käibel Savikas, kui me vaid teaksime, kummal suurel mehel on sellele nimele eesõigus. Tüvisõnale seisab lähemal Savi (Toomas muidugi), aga see-eest tõstab Savisaare šansse nagu alati Viljakas.

Nii nagu teksad ei mõtlegi moest minna, elab ning õilmitseb sõnade *kas*-liide. Sääsk hammustas, oih, ma sain *sääseka!* *Vihmakas* võta kaasa, olgu *sirmikas* või *keebikas*, need kaitsevad ka *läpakat* (*laptop*). Mõni paik, mida palju külastatakse, on *turistikaks* kätte ära läinud. Mõned nimelised näited. Jan Kaus: põnekat ei maksa oodata, tuleb seisundi- ja meeleoluromaan. Jan Uuspõld: kutsun kõiki valima, kes seda internetikat loevad.

Fotoaparaat ei ütle enam keegi, ikka *fotokas*. Ütlevad professorid ja marakratid, daamid ja tirtsud. Kas on veel midagi, mis eestlasi tänapäeval rohkem liidaks kui *kas*-liide? Igapäevanäidete rida saab pikk, ehk tabate selles ühisvaranduses omaendagi loomingut: *naistekas, lastekas, noortekas, soovikas, pressikas, õllekas, grupikas, aftekas* (*afterparty*), *tätokas, sutekas* ‘sutenöör’, *kodukas* ‘kodulehekülge’, *idikas, salvokas, kokkuvõtukas* (Tartu kevadpäevade kavast), *tartukas* (isegi!). Ja koolialguse telereklaamist “soodukas õpilastele” senise *säästuka* kõrvale.

Sõnarikas olla on uhke ja hää. Siiski vahel paneb see asi mõtlema. Näiteks kui keegi valib moekust taga ajades mälumängu asemele *mäluka*, aga meie meelest tähendab see hoopis mäluauku. *Jutukad* on päris hästi kõlvanud jutumärkide (hanejalgade) sünonüümiks, aga pigem on selle sõna koht raamatute maailmas. Mõne õppuri suus tahab *esikas* ‘esietendus’ olla esimene koolipäev.

Vanasti öeldi Tartus, et peakad poisid need Treffneri poisid. Nüüd on tüdrukud hulgas ja sellest omadussõnast võiks saada mõlemasooline tunnustav nimisõna, aga asja on ära rikkunud Mikk Saare veerg Postimehes. Seal ta küsis, mitu korda peab inimene kukkuma, et mitte saada peakaid. Me kõik taipame, mida Mikk öelda tahab, sest nagu eespool kirjas, *kas*-liide liidab, teeb sõnakaks.

SÖÖGIPAIG SIIN JA SEAL

Ülepannikoogid Rütlist

03.06.2009

Rütli tänava lõpuosa maja, mida enne ja pärast sõda märgistas uhke kringel, on viis aastat kandnud prantsushõngulise kohviku rippsilti. Päril alguses lugesin vigurliku kujuga C-tähe T-ks, sain Trepil. Mis sest, et trepindust seal õieti pole, peaasi, et nimi on eestilik.

Oh mind küll. Eluaeg õpin hällist saadud keelt, aga kus on tarkus. Kuhu on jäänud mu sõnavõtt, et nimes Crepp pole ei prantsust, ei eestit. Prantsuslik oleks Crêpe. Ja eesti vaste oleks Krepp. Piinlik öelda, aga alles käsiraamatu "Keelenõuanne soovitab" (2008) juhatusel leidsin ÕSist umbes 5000 uustulnuka hulgas ka uusi homonüüme, näiteks *krepp* 'Prantsuse ülepannikook', *vokk* 'sügav pann' ja *ätt* 'kommertsmärk'.

Küsimus Tartu kohviklaste suurele ringile: oleks see teie teha, siis milline nimi neist kolmest? Eestiomases Kreppis segaks tähenduste paljus, ikka need riidesordid: siid-, mantli- ja leinakrepp. Prantsuse Crêpe tunduks peenutsev ja eks temagi ole mitmetähenduslik: sõnaraamatus seisab esikohal *krepp* (riie), järgneb *leinaloor* ja alles kolmandana tuleb *pannkook*.

Mis oleks, kui tahta olla vallatu ja panna kunagise kringli asemel rippuma Ülepannikoogid sõnana ehk kohviku nimena? Praegust hübriidnime küll ärge sallige, palun. Könnin südalinna poole. Jah, Catwalki enam ei ole, rent käinud üle jõu. Pidigi käima, kui juba nimi peletas eemale. Kuidas *catwalk*'i hääldata? Ja mida see nimi eestlasele ütleb? Kassipodium?

Samas majas asuv klubi Maailm on omanikfirmana poodiumi asemele lubanud vene köögiga restorani.

Hirmtuulisel aprillipäeval olid Maailma toidusedelid laudadelt tänavale lenanud. Ühe tõstsin vaadata ja leidsin mitmes kohas *õlud*. Trepist üles baari-

mehe jutule. Juhtus olema noorsand, kellel haridust napilt, see-eest kuraasi parajalt: *õlud* või *õlled*, maitse ikka sama.

Moka ja Volga jätame vahele, Kütütrist pöörame otse Ülikooli. "Werner on Tartu süda ning 150-pennise kohvi abil parandavad siin iga päev oma vere-ringet kõik Tartu väsinud ja väsimatud," sellise nostalgilise mõtiskluse on 1919. aasta Postimehest hiljutisse Tartu Ekspressi ümber kirjutanud Hillar Palamets, tegelikult autoriks Villem Reimani vanem tütar Helmi Neggo.

Nüüd, 90 aastat hiljem, kirjutab keeleinspektsiooni peadirektor Ilmar Tomusk Postimehes Wernerist hoopis muud, toongi on teine: "Ma saan täiesti aru ühest Tartu vanaprouast, kes oli varem harjunud käima kohvikus, kuid nüüd keeldus sisenemast kuulsa nimega *café-lounge*'i, arvates, et seal mingi tehas või pesumaja end sisse on seadnud."

Ja veel: "Eesti Keele Instituudi keelenõuandjad on *lounge*'i vastena välja pakunud sõna *sohvabaar* ja see on meeldival kombel ka kasutamist leidnud."

Meeldivuse ühe näite võime tuua Rakvere südalinnast ja teise Tallinnast, kus *sohvabaare* esindab kuulus Pärl. Tartus on Tige Tikker ennast nimetanud *kohvik-lesilaks*. Mis see muu on kui *sohvabaari* sugulane.

Paar nädalat pärast Tomuskit (mai keskpaik, Eesti Päevaleht) naeruvääristas ettevõtete eputamist võõrapärasusega Eesti Keele Instituudi direktor Urmas Sutrop: "Kultuurne on ikkagi *restaurant* ja *café*. Ja kui uksele panna silt "Lounge" või "Happy Hour", siis pappi muudkui tuleb."

See, et juba kaks keeleässa pole paljaks pidanud asutusenimede teemal sõna võtta, kutsub meid tegema veel ühe küsitlusringi – pannkoogiringile lisaks. Ja nimelt: kumb liigutus on Wernerile, Tartu ahvatlevaima puhvetiga kohvikule, vaimselt jõukohasem, kas vahetada välja pentsik liignimi *café* koos *lounge*’iga või uuendada narmendama istunud toolikatted?

Ennekuulmatu kohv

27.05.2010

Et Lõunakeskuses on kohvik, sain teada siitsamast lehest kuu aega tagasi. Iseäraliselt jäi artiklist meelde lõik: “Teenindaja on Free Caffees sõbralik ja vastab kõikvõimalikele küsimustele püüdliselt, isegi kui ta õiget vastust (mis kastmes praekõrvased pirnid on küpsetatud?) täpselt ei tea.”

Tahtsin minagi proovida tolle teenindaja kõikvõimalikkust. Juhtus aga, et kaubanduskeskuse katusealuses, kus kohvik asub, pani mind ennast proovile ootamatu troopika.

Umbne! Veel umbsem saab olla üksnes nime Free Caffee umbkeelsus, jõudsin mõelda. Aga mitte enam vestelda sellel teemal lahke teenindajaga, nagu mul kavas oli. Firmaisandatega ma ei vestle, sest nood otsivad keelt, mis müüb.

Ringtee kaubanduskeskus on valikuvõimaluste linnak. Sa tuled ja teed osturingi, seejärel löbustad end arvutimänguga, tagatipuks lased oma kõhu täis süüa. Ja ikka veel pole kohvi lõhnagi tunda. Ometi kannab see paik internetikohviku nime, kohvik on nimategelane.

Palun väga, juhatab Tartu Postimehe artikkel (21.04.2010), sealsamas netiarvutite seltsis saab kohvi lürpida (= lurinal juua). Ei ole just viisakas tegusõna. Paras paariline *free coffee*’le, mis on kavalal kombel kaubamärgiks tõstetud liiginimetus.

Kavalus seisab selles, et kaubamärki ei pea tõlkima. See-eest aga on kindlalt nõutav eestikeelne selgitus kauba või teenuse kohta. Kuhu on netikohvik selle peitnud?

Päevast päeva keedetakse Lõunakeskuses kokku inglise sõnu *café* (= kohvik) ja *coffee* (= kohv) ning saadakse *caffee*, mida inglise keel ei tunne. Milline keel tunneks?

Kaks aastat tagasi mai viimasel nädalal kirjutas Ilmar Tomusk, keeleinspeksiooni peadirektor, Postimehes, et võõrkeelse teabe õigekeelsus ei ole nende inspeksiooni mure. Tõsi küll, austusest mujalt riikidest pärit klientide vastu tuleks ka teabe võõrkeelsus üle kontrollida.

Paraku – ja see on minu tekst – ei paista meie oma riigi firmamehed veaparandustest hoolivat, usute või ei usu – isegi ülikoolilinna maine pärast mitte.

Millistest meestest sa räägid, küsite nüüd teie. Miks sa Lõunakeskusest põgenesid? Äkki on vahepeal kohale toodud konditsioneer, millest jätkub nii õhu kui ka kohviku nime läbituulutamiseks.

Meil jäi jutt enne pooleli selles punktis, et mida teeb kohviku nimes sõnake *free*. Siin läheb jälle tarvis Ilmar Tomuskit koos tema näitega Tallinna sadama lähedalt poest kaks aastat tagasi: “Yksi vodka ilmaiseksi olut 1 + 1 = 3”, mille juurde käib napp ingliskeelne tõlge “Free”.

Soomlane ja inglane ajavad Eestis oma äriasja. Eestlane jäetakse kõrvale, nagu ei olekski temal esmaõigus aru saada matemaatilisse kõrgpilootaaži (Tomuski sõnapaar) kuuluvast tehest 1 + 1 = 3. Mida see *free* siis tähendab? Kas seda, et üks pudel viina on tasuta ning pärast viina õlut juues on üks pluss üks koguni kolm ja see kõik on tasuta?

Küsin otse: kas Tartut häbistav *free coffee* joogi tähenduses aadressil Ringtee 75 on tasuta või mitte?

Too päev (ikka seesama 21. aprill), millal Tartu Postimees tutvustas Lõunakeskuse kohvikut, juhtus ühtlasi olema Wiedemanni keeleauhinna keelepäev Väike-Maarjas. Käime seal aprilliti 1989. aastast peale. Sedapuhku sai omanimelise tamme mulda Ain Kaalep.

Ja nagu ikka, istusime lõpetuseks koos Georgi söögitoas (kirjutatud on ka Georgi Söögituba; Georg tähendab Lurichit, sünnipaigaks Väike-Maarja).

Söögituba asutuse tähenduses on terves Eestis, terves maailmas ainuline, usun küll, ja kui hästi näib ta ennast omal kohal tundvat. Maailma kõige ausam kaubamärk.

Väike-Maarjas järgneb söögile (lõunale) magustoidu kõrvalisena kohv – mitte nii nagu mujal, et kõik kokku ongi nime poolest üksainus suur kohv(ik). Ammu enam ei viitsi keegi *kohvik-sööklad* (ÕS) silp-silbilt välja ütelda ega kirjutada, tähenduski on täpsustunud: ‘praekohvik’. Tavajutt käib nii, et kohvikus tuli šnitslit kaua oodata.

Väike-Maarjast tagasi sõites leidis meie Tartu seltskond, nimeliselt Huno Rätsep, Jüri Valge, Maia Rõigas, Reet Väari, Külliki Kask, Tõnu Tender, oma

kollektiivses vaimukuses, et boikott oleks Free Caffeele paras palk. Oh häda! Netikohvik on sellega, et ta “söödab ostleja kõhu täis”, teeninud Tartu toidu-kohtade edetabelis üheksanda koha (7 punkti).

Sääsk suhu!

28.05.2010

Maikuu lõpp on lisanud eesti fraseoloogiasse värsket täiendust. Juhtusin kuulma, kuidas tuttav kohvikuline kurtis, et tal pole ainsatki sääskedest puutumata ihuliiget, isegi suumulku ei jäeta rahule.

Kui ta lahkus, hüüdis lauanaaber talle järele: “Sääsk suhu!”

Need on need juhtumid, kus me oma sõbrameeles soovime halva kaudu head. Säärasteks ütlusteks andsid ammustel aegadel põhjust nõiatembud, tarvis oli nõiduse mõju maha võtta. Appi tuli eluterve skepsis: ei me ette tea, kuidas lõpuks minna võib, nii et igaks juhuks peitkem hüva kordamineku soov ära.

Eksamitegijale ütleme “Head läbipõrumist!”, autojuhile “Nael kummi!”, matkamehele “Palju äikest, vähe päikest!”. Mina nimetaksin sääraseid ütlusi tagurpidisoovideks.

Kalameestele mõeldud “Kivi kotti!” on neist ütlustest kõige levinum – isegi niivõrd, et seda ühmatakse vaat et kõigile, ehkki kõigil on juba ammu olemas tsunftisene rahvahuumor, omad väljendid. Ja neid tuleb järjest juurde, uue-
mal ajal pigem sõnaga mängimise lustist. Toon näiteid. Hüüumärgid panen mina, aga sisu põhjal lahterdamise jätan iga lugeja lõbuks.

Kärbes potti! Nõel näppu! Kont kurku! Okas ja iva ka kurku! Sulg sappa! Pind päkka! (kutseliste tantsijate kohta) Pipart keele peale! Vahelduseks vana aja näide “Keel kangasse!” (nõnda hüüti, et selle töötegija keele kiirus, keda nimetati, läheks kangasse, siis saab kangas kiiresti maha).

Mida tähendab “Auk eesriidesse!”, me teame. Siia kõrvale sobib “Karv kaadrisse!”, mida kirja pannes mõtles Tiit Tuumalu viimati, aprillis, Andres Puustusmaale ja tema “Punasele elavhõbedale”.

Võrratult isikupärase sissekande oma tagurpidisoovide näitestikku olen teinud 1979. aasta 25. augusti Edasist. Tamme staadion ootas – juba kolmandat suve – vanemuislaste ja Tartu ajakirjanike jalgpalliheitlust. Nii erilise sündmuse puhuks saatnud Pele senjoor Ülo Rannastele virtuaaltervitus, mille kokkuvõte

ilmus lehes Olev Antoni tõlkes: “Jalg palli!” Löö nagu jaksad, löö pall väravasse koos jalaga.

Tuleme sääskede juurde tagasi. Kunagine Hansapank andis tüütuid olen-
deid kaasa haarates oma klientidele teada, et pole teil tarvis iga kord panga-
automaadi juurde minna, kontojäägi saate kuulda ka mobiilitsi, ühesõnaga
“Ära hakka sääske suurtükiga laskma!”. Selliseid ütlusi, mis hoiatavad tähtsu-
setut asja (sääske!) tähtsaks puhumast, tunneb rahvasuu palju, näiteks *sääsest*
elevanti tegema või *sääske kurnama* (pedantselt, norivalt täpne olema).

Mind paneb mõtlema harv rahvasuine võrdlus “Tal on rind kui sääse len-
nuväli”. Kas siis suur või väike rind? Sääsk lendab kehvalt, nagu on kirjutanud
maaülikooli professor Urmas Tartes, aga see-eest järelejätmatult. Nii et kuidas
võtta.

Kalender märgib suve alguseks 21. juunit. Kuid juba mitu nädalat on
mootorratturitel hambavahed suvekuulutajaid sääski täis. Kuidas nad küll sisse
(= suhu) saavad? Nead, sunnikud, löövad massiga.

OTSATU KEELETEGU

Kui palju maksab koma?

11.02.2010

Seda küsimust, mis pealkirjas seisab, põen pikemat aega. Algas oli siis, kui ma Postimehe (tollal Edasi) kõrvalt käisin paar korda nädalas paariks tunniks lastele keelenõu andmas, et eesti jääks alles.

Nagu tegi selgeks südalinna lahke teenindusettevõtte, kellelt tööruumi sain, pidin hakkama linnakassasse raha teenima ehk keelt teeninduse liistule tõmbama. Olin äpu mis äpu.

Rahvast käis. Mõned tulid ja maksid selle eest, et said keele-elu elada. Vahel toodi näha tollase kantseliidi pärleid. Olgu öeldud, et tänased pärlid sätendavad rohkemgi, võtame või Urve Palo kõva sõna 4. veebruari Postimehes: “Selleks, et Eestis usaldus erinevate rahvaste vahel kasvaks, peame igapäevaselt kokku puutuma, ja mitte lihtsalt põgusalt kaupluses süüa ostes.”

Kes ütleks, kuidas “lihtsalt põgusalt” ostmine käib? Ah, teeme juba kõik ümber: “Selleks, et Eestis elavad rahvused üksteist rohkem usaldama hakkaksid, peavad nad päevast päeva kokku puutuma, ja mitte ainult toidupoes.” Jääb küsida, kus siis veel. Kas ühises toidulauas? Ainus, mis meie endise rahvastiku-ministri lauset elustab, on koma *ja*-sõna ees, millega algab sisuline vastandus: ja mitte ainult.

Kuid riigiametnik Palo pärast ei ole ma küll tervet artiklit ette võtnud. Seda kutsus tegema kunagine töölisõppur, kes tuli keelenõuandlasse, kaasas oma-enda lause, mis oluks otsekui meie tänavuse talve pealt maha kirjutatud: “Suusatajad liuglesid lumiselt mäenõlvalt alla nagu mustjad komakõverad.” Ehe belletristika!

Õppur tahtis saada kinnitust, et võrdluses ei käi *nagu* ette vahemärki. Ja siis, tänulikuna: “Kui palju maksab koma?” Seda ju ei läinud tarvis! Nii et ... Nii et pärast mustjaid kõverikke lumisel mäenõlval – ja valgetel paberilehtedel – tulin

nõuandlast ära. Keel on väärtusetu, sest keel on hindamatu. Selle mõtte tera olen laenanud ajakirjanik Sven Vabarilt, temal on *keele* asemel *elu*, teeb sama välja.

Ootamatul viisil lõi teeninduse, ärinduse, turunduse surve keelelisele enese-avaldusele välja eelmisel aastal, kui arutasime keeleseaduse uut redaktsiooni. Oma ägeduses ütles üks ja teine, et kirjakeele vastu eksijaid peaks trahvima hakkama.

Õhtuleht (ironiliselt): nii kui meiegi lehes komaviga läbi läheb, kohe saab tükist näiteks 18 000 väänata. Ka mujalt paistis, et komast tehti kõigi vahemärgistusapsude eestkostja. Eesti Päevaleht: “See viis tundi nädalas on võimalik täita “komandusega” või kasutada aega paindlikumalt ja ökonoomsemalt, et õpetaks nii-öelda kasutuslikku poolt ka.” Sirp: “Ei maksa mõnd üksikut keelenormingut üle tähtsustada, sest komafetišism on niisama kahjulik kui mis tahes muu kultus.” Või komafetišism!

Pärast selliseid härmistavaid sõnavõtte hakkas koma – et mind lõbustada – ennast mulle ilmutama Linnar Priimäe kujul. Figuraalne kompositsioon! Funktsionaalne! Ja nüüd veel kutsus kultuuripealinna ametisse nõutaja Jüri Kuuskemaa. Eks me näe, mis saama hakkab, sest temast, Savisaarest, endast on kujukat ja kõnekat kommat (vanas kirjapruugis ainsuse nimetav *komma*) vaevalt loota.

Selle lühilõiguga, mis liiati hoiab Tallinna poole kaldu, me punkti ei pane. Punkt tuleb pühalik. Kui selle aasta 2. veebruaril avati Vanemuise tänava majas Tartu rahu tuba, sai iga osaline kaasa kaanetatud dokumendi “Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel”: Tartu: Ed. Bergmann'i trükikoda, 1920. Otsisin ja vist leidsin: artikkel VII, punkt 4b. See peaks olema see koht, kus trükikoda oli sõjaliste garantiide asjas välja jätnud ühe koma (muide, koma *ja*-sõna ees), millest on räägitud iga aasta 2. veebruaril, unustamata toonitada, et terve tekst trükiti ümber.

Oli ka põhjust, sest puuduva koma tõttu “lepingu tekst muutus nõnda, et kallaletungimise siht ei oleks pidanud mitte laevadel, vaid riikidel olema” – tsitaat Asutava Kogu liikmelt Ants Piibult aastast 1930, taastrükk 2009.

Kas selle kõige põhjal oleks palju öelda, et eesti komal on Vabadussõja võidu hind?

Go Busi lugu

06.02.2006

Go Busi lugu ei alanud 2. jaanuari proovisõiduga, mille juhtus lühidalt kaasa tegema vaimne tartlane Hillar Palamets. Tema suust läks lehte (Tartu Postimees 03.01.2006) hüüatus “Go Bus – Go to hell!”.

Kohe järgnes seda pahameelepuhangut toetav lugejakiri: “Miks heade mõtete linna juhtkond ei pannud kätt ette järjekordsele kadakasaksluse inglise-ameerika variandi ilmingutele?”

Meil pole nii võimast kätt kuskilt võtta, ehkki Tartu on vaimuvalguse jagaja, nüüd ka Euroopa kultuuripealinnaks püüdleja. Selle käe on amputeerinud ettevõtlusvabadus, mis ühtlasi tähendab ärilist sõnavabadust.

Kui linna juhtkond peaks üldsuse meelsust riivava, aga firma müügihuve teeniva nime või reklaami maha tõmbama, siis rikuks ta ettevõtja põhiõigusi, ja kõik.

Üks lootus siiski jääb. See lootus, et veel on Eestis müügimehi, kes teavad, mis on haritus, ja taipavad oma ärile anda kultuurset põhja. Sellistest meestest oleks rahva keelele ja meelele kõva tugi, sest nende käes on võim koos vaimuga.

Mina otsin Go Busi kultuursust eelmisest suvest saadik. Ei leia! Vähe sellest, et Tarbuse ja veel kaheksa bussifirma kaubamärk muutus ajalooks.

Uuel aastal lisandus uudis (Äripäev), et Anti Selge, Tiit Pruuli ja Marcel Vichmanni asutatud valdusfirmat Go Group asub juhtima ekspankur Aare Kilp ja haare laieneb ennekuulmatuks. Bussinduse kõrvale tuleb kiirrongindus ja mis kõik veel.

Ah et Tiit Pruuli? Jälle! Minu sõbra Mart Laari sõber. Kunagine vaimuvalgataja ajakirjanik.

Vaim välgub tal endiselt, näiteks vastas ta (vist Arteris), et tema väljakutse on 112. Ärgas keeletunne, huumor sinna juurde.

Eespool nimetatud suurhännaste seas on Pruuli vististi ainus, kes mõistnuks vördnimele Go Bus “kätt ette panna”. Ei pannud.

Neil on seal firmas teinegi vördjas, operaatorfirma Go Hotels. Mida operaatorfirma üldse tähendab, millega või mida opereerib?

Korraks hakkab mul Tartu bussindustegelastest hale. Põhjust andis Linnalehe pealkiri “Go Bus maadleb võörkeelsete tabloodega” (Linnaleht 13.01.2006). Ise võörkeelne, ja maadleb teiste võörkeelsusega!

Seletus selles, et busside elektrooniline värk on vananenud, mistõttu ei saa infokraane hollandi- ja ingliskeelsetest tekstidest vabaks. Jäädi ootama spetsialisti Hollandist.

Eelmisel suvel etendus Tallinnas kurbmäng, kus Pruuliga seotud hotell sai nimeks Shnelli.

Fanny de Sivers on sihukeste moonutuste kohta ütelnud eurogrammatika. Kodaniku-nime järgi oleks tõepärane muidugi Snelli (Schnelli), aga sellel poleks müüki, müüb anglo.

Sügis tõi keeleturule uue Go-üllatuse, ajakirja Go Discover. Seest eesti-, väljast ingliskeelne. Miks nii? Peatoimetaja Tiit Pruuli vingerdas ETV saates vastata, et ajakiri tahab olla huvipakkuv ka väljaspool Eestit. Seda kadaklust küll!

Need näited ja muugi, mida meie ei tea, on olnud Go Busi eelmäng. Oh oleksid sa, Tiit, jäänud maailmaränduriks!

Millal tuleb suupuhastus?

30.06.2004

Eetri- ja ekraanitöötajate tegemata töö

“Räägib täis suuga” öeldakse nende kohta, kellel on puder alla neelamata jäänud. Mõnel inimesel polegi võimet suud puhtaks saada, aga see ei takista teda rääkivas pressis oma igapäevast putru teenimast. Miks ei panda pudrutajatele sulge sappa, imestavad ajalehtedele lugejakirja saatjad. Kirjanäide: “Juttu alustades häälitsetakse aaa, eee, aaa, millele järgneb kiire sõnavaling.”

Imestavad ka ajakirjanikud ise. Kristel Kossar hiljuti: "Iff eristub vähimagi ponnistusest pudistavast-edvistavast telekollide armeest." Marianne Mikko mõni suvi tagasi: "Eesti raadiojaamades on süntaks olematu ja miski ei ühildu."

Igal ülikoolilõpu kevadel tärkab lootus, et asi läheb paremaks. Paraku ei anna ülikool raadio- ja telenoortele kõne eriõpetust, andma peab töö. Kuidas see andmine käib, tahaks küsida.

Raadiomajast tean ühte kindlat mõtte ja kõne järeleaitajat, see mees on Einar Kraut. Loen ja minestan, mis kõik on kirjas tema keelemärkmikus. Tautoloogia (samasonasus): elektrist on põhjust rääkida teiselgi põhjusel; tuleme-me; pärast-sõjajärgne. Või: "Minu suur ttungiv ppalve: lõpetage konsonandipress sõna algul!" Või: asotsiaalsus on kasvanud tänu maaelu laostumisele (lonkav loogika!). Ja homme hakkab kõik otsast peale, sest eilne kodutöö on alailma tegemata.

Teleelust. Kaks aastat tagasi juulis avas Marite Kallasma suu Arteris: "Tundusin õpilastele võib-olla lausa Nõia-Ellana, aga nõudsin, et vähemalt eesti keel olgu neil korras." See, et Marite sügisest uudistetööd maha pannes jätkab eetri-nägude koolitamist, on poolik lohutus. Asi saaks täielik, kui ta koolitaks endiselt ei kellegi muu kui Nõia-Ellana.

Ajalehest jäi silma lõik, kui kirjutatakse keeristest muusikali "Chicago" ümber: "Et aga üks peaosalisi, draamanäitleja Merle Palmiste vajas häälekooli, jätkas Hertz koolitust." Näete, isegi teatrikuulsustele kuuluvad järeleaitamistunnid ära, ja kuulsus ei kao kuhugi. Aga raadio- ja telemajas, mida seal peljatakse?

Senise põhjal tundub, et pigem on nõus kriitikat kuulda võtma isehakanud roppsuud kui elukutselised täissuud, sest nemad, need eee tähendab mmm mikrofoniprofid on eee ennast täis.

Ei tunta A-tähte!

12.09.2007

Pealkirja olen laenanud postimehelaselt Urmas Toomingalt (hüüumärk on minult). Ta kirub neid, kes Tallinnas sõidavad A-tähega märgistatud ühissõidukirajal ega tee teist nägugi.

A-tähis, olgu või mõttes, peaks kehtima igal pool, mitte ainult liikluses. Näiteks keeleelus etendavad ühissõidukiteede osa ühistarbeks mõeldud firmanimed, sildid, viidad, teated – kõik kokku avalik sõna, ah kui palju on sellest räägitud.

SL Õhtuleht tegi pikalt ja laialt teatavaks, millised Tartu tänavakohvikud on tema suvelemmikud, eks needki käi A-tähe alla. Ehk ainult Atlantise suve-terrassi võiks kaheksa nime seas pidada eestinäoliseks.

Werneri siseõu kui nimetus võib kodususega, aga palun ometi ilma mõtetu *cafe-lounge*'ita, võrdluseks sohvabaar Rakvere südalinnas. Veel võrdlust. Werneri kohvik on oma nime saanud asutajahärralt. Millised aga võiksid olla kauge kirjanikuhärra Shakespeare'i teened Tartu kohvipoenduses, see vist jääbki mõistatuseks.

Meil on šokolaadikohvik, trühvlikohvik, kassipodium, värviõlleplats – ainult mitte ametlike nimedena, ametlikud nimed on võõrad. Lihtnimene ei oska neid hääldadagi, eks proovige suhu võtta Beer Colors Place (Küüni tänavas). See-eest oskavad kõik hääldada (ilma siseõueta) Maasikat, ka on selle ööklubi ajalehetekst alati pinguldamata söödav (nt "Kui Sa tunned ennast hästi hea huumoriga natuke ülemealikus seltskonnas, siis on meie maja Sinu jaoks õige koht").

Hoopis suursugusemast südalinna majast, *alma mater*'ist tahtsin uue kooliaasta puhul rääkida. Aga kes õpetaks Linnalehele selgeks kõrgkoolide traditsioonilise hellitusnime ladina õigekirja?

17. augusti lehenumberis tehti juttu Alma Materi peahoonest. Miks suur-tähed A ja M? Kuhu on jäänud kursiivkiri ja omastavat käänat eristav ülakoma? Oletame, et silm eksles ja käsi võnkles. Aga kui kogu jutt käib sellises kirjapildis, et "Tartusse oma Amende Villa" (pealkiri)? Jah, otse peahoone palge ette tuleb "Pärnus asuva külalistemaja noorem vend", mis "võiks olla ka Tartu ülikooli külalislektoreile mugav ning väärikas peatuspaik", nagu Linnaleht loodab.

Väärikusel jääb asi kaugemale: haritusele viitavat õiget nimekuju Amende villa ei näe me terves tekstis. Tagasi esimesse koolipinki, linnalehtnikud! A-tarkused selgeks!

Tarkuse hea kaaslane on ladus ja usutav sõnastus. Mitte nii (LLi toimetuse artiklist): "... ka ülikoolilinnas kulgeb suvel vaikselt elu." Hoopis seda võime näha, et ülikoolilinnas ei vaibu suvel elu.

Lehetegu ei salli, kui tähti ja sõnu kergelt võetakse. Näiteks kui tekib küsimus, kuidas pikendada suveööd, siis on vastus laest võtta: kirjutame kolme tähega, ööö.

Ma ei tea, kas see sobib punktipanekuks, aga meie linnapealtki soovis Vahur Kalmre: "Palun tõsisemaks?" (Tartu Postimees 29.08.2007). Mul on Urmas Kruuselt talletatud väga tõsine lause, tema vististi esimene, kevadel trükkis ilmutatud kõva sõna: "Kui Tartu on nõrk, on Lõuna-Eesti nõrk; kui Lõuna-Eesti on nõrk, on seda kogu Eesti."

Hiir: tuli, nägi ja võitis

05.10.2006

Arvutihir hanejalgu ei vaja

Hiire tulek tehnikamaailma on olnud nii võimas, et vaevalt on keegi pähegi võtnud jutumärkide abil seletada, et ei see ole päris hiir. Jumala loodud loomake on sunnitud taanduma, mis parata. Kui arvutistunud pere lapsed suurustlevad, et neil on kodu hiiri täis, siis pole pikka mõtlemist, kes või mis.

Loomariigile võlgname palju erksaid väljendeid. Praegu me ütleme vabalt ja vapralt, et me vene karu ei karda, ning kirjutame keerutamata, et “5577 jänesele 2,4 miljonit krooni trahvi” (SL Öhtulehe pealkiri). Aga varem? Pikalt kestis kõhklus, kas jänest sõidetakse jutumärkidega või ilma. Viimaks tõi elu nähtavale järjest rohkeneva hulga kelme, kellel piletitäis sõit oli käpas, ja enam ei hakanud ka ajakirjandus igapäevanähtuse peale vahemärke kulutama.

Omavalitsuses ajakirjanduses üldine jänespükslus. Kentsakalt paljusid sõnu ja ütlushiisi saatis jutumärgistus, võtame või partei “näpunäitel”. Kui päästvad märgid puudusid, ähvardas kõrgemalt poolt sadada küsimus, kas siis parteil on näpud ja kas näpuga näidata on väärikas.

Meie aeg on sootuks teine, mingit kõrgemat poolt ei ole tarvis peljata, muudkui maali sõnapilte. Ainult et “ülekatnud tähenduses sõnu ei maksa panna jutumärkidesse”, näiteks *luuletamise “pisik” ilmnes noorukil varakult* (“Eesti keele käsiraamat”, 1997). Mitte luuletamise, küll aga teadmatus või siis edevuse pisik istub trükiajakirjanduse sees. Miks muidu hakkab järjest silma narre, tarbetuid jutukaid. Toon hiljutisi näiteid: avaliku elu tegelased on tänapäeva ajakirjanduse põhiline “müügiartikkel”; ega “meestekad” naisteajakirjadest suurt erine; ETV “raskekahurväe” Mati Talviku ja Maire Aunaste jutule lisas vürtsi Peeter Kaldre; seljakotiga “maailma katusel” (Himaalajal); karta on, et seegi raamat, nagu paljud vana aja klassikateosed, “maandub” raamatukogu riiulitele.

Meie aja kirjutajad kõrgemat käskijat ei tunnista. Paistab, et nemad pelgavad lugejat: äkki ei saa ta sõnapildist aru, kui raami ümber pole. See on solvav pelgus. Veel üks näide. Arteri ajakirjaniku küsimusele, mis tunne on pärast pikka eemalolekut, vastas Urmas Liiv: “Vähe niisugune “karvane” tunne /.../”. Jutumärgid lörtsivad ilusalt, ehtsat karvasust.

Grammatik võid olla, stilist pead olema

17.08.2009

Perekondlikul aiapeol Tartus tuli jutuks juulilõpu lehepealkiri “Nudistid Pirita rannas alasti viibida ei tohi”. Pereisa: “Grammatiliselt on see lause õige.” Isast veel koolitatum tütar: “Selles lauses on stiilirike, pleonasm: alasti-olek ja nudism kõrvuti.” Ja minu poole pöördudes: “Ära nukrutse, keeleseaduslikult saab kõik varsti joonde.”

Ei ta saa. Pole näha, et seadusetegijaid keeleinimesi huvitaksid kurrulised laused, laiemas mõttes tekst. Isegi nüüd, kui tähelepanu on koondunud ajakirjandusväljaannetele, ei lakata pidamast korrektsuse vaat et ainsaks mõõdupuuks grammatikat. Ent ajakirjanduskeel pole asjaajamiskeel.

Olen minagi oodanud keeleseaduse täpsemat ja värskeemat uustrukki, kuid ainult sellises sisus, mis ometi kord tunnistaks keeleseaduse äriseadustikust ülemaks. Vaimsus pääseks võidule. Võitu ei ole!

Selle suve keeleärevuse vallandas avastus, et kehtivas keeleseaduses on lünk: riiklikelt väljaannetelt saab korrektsust nõuda, veebiväljaannetelt mitte. Nemad on äriühingud, seega lindpriid, kirjutavad, kuis tahavad. Nüüd siis kutsutakse nad korrale.

Kuid paistab, et jälle pääsevad puhtalt need ärid, kellest kirjutab Jüri Kuuske-maa. Peale Leo Kaagjärve pole ükski senine sõnavõtja seda vaimurikast kunstiloolast meelde tuletanud.

Firmamehed ennast ajakirjanduses otse ei näita, kuid oma võõr- ja poolkeelse reklaami ja muu kõlbmatusega sogastavad nad ajakirjanduse kaudu eesti kultuuri. Keeletoimetajad ja keelekorraldajad saavad seda omal nahal tunda päevast päeva. Muide, nende seas, kes keeleseaduse eelnõu ette valmistasid, keelekorraldajaid ei olnud (loe Martin Ehalat, Päevaleht 23.07.2009).

Juuli polnud veel lõppenud, kui jälle andis endast ajalehes märku matslik äritekst: “Eesti firma Horiton Tissue OÜ tualettpaber Daisy jõuab Hollandis müügile.” Selle peale löi keegi lehelugeja käsi kokku: “Või Eesti firma! Või tissi-horisondi paber!”

Üllatav oli lehest leida keeleinspektiooni nõuniku Hele Pärna sõnu, et ajakirjanduse kontrollimiseks peaks inspektioon tööle võtma eraldi inimese. Kas too “eraldi inimene”, veel üks teoreetik praktikute hulgas, taipab, miks ei saa ajalehtnikud vastutada Daisy eest?

Kas ta vaevub analüüsima, et ütlus “Sõidan kahe bussiga” on, tõsi jah, ülepingsutatult rahvasuine, ometi ei pea see saama krampplikult grammatilist parandust “Sõidan bussiga number kaks”, kui on võimalik eelistada stiilset sõitu kahe bussiga.

Põnevust tuleb järjest juurde. Täiesti erinevas elumõistmises ja kõnetuluslaadis kirjutavad kaks üle-eestilist meest – Mihkel Mutt kolumnistina Postimehes ja Peeter Olesk filoloogina Õhtulehes. Muti jutt on nagu ikka kõigusoojane pealkirjast alates, mine võta kinni: “Kui roosid räägiksid”.

Mind raputas Oleski “Keeleseadus võiks kalevi alla minna”, seda enam, et ta räägib keeleteoimetajatest. Neid, kes tema tekste on toimetanud, tuleb kokku 40, igaüks oma keelega, ja mitte ükski pole kehtivat keeseadust lugenud.

Mõtlen ja mõtlen, kuidas oma ametiõdede ja -vendade (üks on olnud Helder Niit), ka Oleski enda ketserlikkust kokku viia sellesama artikli kreedoga (samuti Oleskilt): “Hea on keel, mida on mõnus kuulata ja huvitav lugeda.” Õeldud on kõik.

Ei tea, kas vahepeal on Pirita nudistid oma linnaosavalitsuse nõudel ennast riidesse pannud. Siis nad pole enam need, kes varem, seda küll.

Mahuline keel

25.08.2010

Mahuline keel ei ole termin, ei peagi olema. Tahaksin seda sõnapaari käibele lükata, sest temas tunnuks olevat liikuvust avaruse suunas. Sõnast *mahukas* (mahukas kohver) pole *mahulisele* võistlejat. Ehk mängib siin kaasa *licentia poetica*.

Meelde tuleb, mida ütles professor Veski meie kohvikuvestlustes, mõistagi vestlesime Werneris: oma ehituse poolest on keelel võimalus üha järjekindlalt areneda. Arhitektidelt kujundlikuks väljenduseks laenatud *ehitus* oli Veski lemmiksõna. See lööb välja ka tema juhtlauses, et “keel on korrakaunis ehitus”, ja veel paljudes lausetes.

Minu mõtetes said *mahuline ja keel* kokku sellel kevadel, kui olin lugenud Tartu Postimehe vestlusringi: Maarjamõisasse hiiliv ülikool tirib kesklinna kaasa. Kõrvalveerus vastas lisaküsimustele Eesti Kunstiakadeemia mahulise

arhitektuuri õppetooli professor Toomas Tammis, ja siin on *mahuline* koos oma põhisõnaga, *arhitektuuriga* termini seisuses – kuidas teisiti.

Ajakirjaniku lisaküsimus oli näiteks see, kas “ülikoolil on vaja ruumilise arengu kava”.

Selle suvega olen üha mõistnud, et ruumilisest mõtlemisest pole kellelgi pääsu. Võtame koduselt lihtsa näite. Ilmaennustajad, teab kus nad kõik on, kasutavad sageli samade ilmajaamade andmeid ja samu mudeleid. Kuid nende interpreteerimine jääb kohalike sünoptikute ülesandeks. Kaugused ei loe.

Kujutleme ennast veel korra ammusesse Wernerisse. Veski lauda, kohvikukeele kabiini ehk separeed, professor Ariste keeles latrit, ümbritses alati huviliste summ. Mäletan kohvijoojate ehituskunstnike ehk arhitektide elevust, mille oli tekitanud Edasi lehe edev spordilause “Võistluse peaarhitektiks kerkis meeskonna noorim liige”. Tema siis oligi, kes ehitas võitu (vahepeal levis moeütlusena *värava autor*, meie ajal on kõik kohad *tegi* jäid täis).

Kord kiusasin maestro Veskit küsimusega, millest see tuleb, et kõik ei ruumi (murdesõna) meie seltskonda istuma, kas puudu tuleb istekoha mahutavusest (mahutamisvõimest) või on viga verneristide mahtuvuses (mahtumisvõimes).

Vastus tuli kõigi kohvikuliste lemmikettekandjalt Ernalt, kes oli juhtunud meie juures peatuma: “Inimesel peab ruumis hea olema.”

Usun selles lauses leidvat sama mõtte, mille pani oma vastusesse ajakirjaniku lisaküsimusele professor Tammis ja mis eespool jäi kirjapanekut ootama: “See ruumilise arengu kava peab otsima kvaliteetset keskkonda, peab olema tehtud inimese, mitte ainult raha pärast.”

Kunstiakadeemia professori ja Wernerite ettekandja vastuste pärast olen selle artikli kirjutanud. Ja nendele kurdan siin oma suruseisu: tunnen ennast kehvasti, olles sunnitud jagama üht ja sama ruumi – haridusruumi, kultuuriruumi, keeleruumi, aegruumi, ruumi nimega Eesti – Tallinna haridusala abilinnapeaks upitunud Yana Toomiga: Keskerakond ja keskharidus.

Kolme kuu jooksul, juunist alates on ta jõudnud meedias kuulutada Jama suure algustähega. Näiteks 4. juunil ta ütles: “Me oleme kõik siin eestlased, ainult mõned räägivad vene keeles” ja järgmisel päeval lisis ta väite, et tõelisest eestlasest eristab teda vaid taskus olev sihvkapakk.

Kes oskaks öelda, kui suur on sihvkakestade levimiskiirus teel Tallinnast Tartusse? Keel, ära mahuta endasse prahti!

Meid kutsutakse välja

26.01.2010

Talv kutsub meid välja, akna alt loodusesse härmalõngu imetlema. Talve kutse. Me ei ütle *väljakutse*, ehkki tuletuslikult on see sõna ka siin mõeldav, aga mängu rikub ära tema tähenduslik varjund, mis tekitab ärevust.

Härmatisel pole väljakutsuvust, see on räästapurikatel, mis küll samuti on looduse kunstilooming. Ilusad, kuid ohtlikud. Postimehest: “Jääpurikas seiskas trammiliikluse.”

Lisaks tehti “lume- ja purikatrahve 25 000 krooni eest”. Trahve määrab politsei, kes saab lõputult väljakutseid. Mis veel rääkida väljakutsetest kiirabile.

Leht kirjutas, et Tornimäe hoone juurde kihutas “kõrgendatud väljakutse tõttu kuus päästeautot”. Ei oska ainult arvata, kas kõrgendatust põhjustas see, et tuld märgati maja ülemistel korrustel.

On ka olemas sõna *kutsung*, mis tähendab signaalikombinatsiooni raadiojaama väljakutsumiseks. Ja veel! Vana aus inglise Silvet ütleb *callgirl*’i eesti vasteks *väljakutsetüdruk* (kutsutakse telefoni teel) – miks me seda sõna ei pruugi, oleks pringim kui *løbunaine* ja siledam kui *prostituut*.

Sõnaraamatud ei ole ainult sõnad. Nad on ka näitelaused, mis sõnu seletades annavad hariva pildi rahva elukäigust ja mida mina seetõttu loen erilise himuga, sellist himu soovitan teilegi.

Mõistagi on *väljakutse* ÕSis sees (1999 ja 2006). Välja kutsutakse kahevõitlusele. Kiirabist ja politseist oli meil juba juttu, lisagem remondi- jm abimehed, vastasvõistlejad näiteks tennises. Nüüd aga: “See lavastus {on teatrile väljakutse} → paneb teatri proovile, on teatrile proovikivi.” Näitelauses toodud looksulud tähendavad, et kui vähegi saad, siis jäta *väljakutse* välja.

Armas eesti ajakirjandus ei jäta. Seda siin öeldes on mul kurgus naerusegune nutt: *väljakutsetest* on saanud eesti meedia tipplemmik! Säh sulle looka ja sulgusid.

Võtame Koit Toome ette. Toome on ise tipp ja tunnistab ainult seda üht tipp sõna. Öhtulehe ajakirjanikule vastates moodustas ta otsekui helilindilt selliseid lauseid: ““Ämbliknaise suudlus” on siiani minu elu suurim väljakutse, aga ma pole kunagi põnnama löönud ja olen kõik väljakutsed vastu võtnud, mis elu ette visanud on” ja “iga kord, kui ma laval seda etendust teen, on see tõsine väljakutse”.

2006. aasta ÕSi, sellesse uuemasse, on vahepealne aeg lisanud veel ühed, nii-öelda vaba teema looksulud: “Mind ootavad ees uued {väljakutsed} ülesanded.” Vabateemavestluses vastas Tiit Pruuli kunagi oma küsitlejale: “Ah et väljakutse? Minu väljakutse on 112.” Ehk peaks Pruuli oma vaimukust kordama nii valjul häälel, et see kostaks ka tänasesse päeva.

Tavaline täna algab nõnda. Vaevalt oled värske lehe kätte võtnud, kui sind juba kutsutakse välja näiteks koos Kuldar Sikuga, kes “on uueks väljakutseks valmis” (pildiallkirjast). Selgub, et rallimees, kes vahepeal juhendas noori huvilisi, tahaks jälle proovida eliidi tasemel sõitu. Kirjutada *uus ülesanne* on küll õige ja hea, aga tundub ... maiselt mäge.

Meedia valib *väljakutse* – milline lennukus! Lehelugejad ja raadiokuulajad peavad lakkamatult lennus olema, mis meil üle jääb. Puhkust tahaks.

Puhkus saabus lihtsa uudisega – ei mingit väljakutsuvust: Juhan Partsi ja Daisy Taugi perre sündis esimene ühine laps, ka see poiss *vaatas maailmale otsa*. Jaanuarikuu meedia kõige ilusam, kõige elusam sõnastusnäide.

Kirss tordi peal

18.08.2008

Eesti ajakirjanike lemmikmarjast

Igas numbris küsib SL Õhtuleht kellelki, kes ette juhtub: “Tšau, mis teed?” Küsiks ta minult, siis vastaksin, et just täna kell 7.18 kaotasin eelviimase lootuse leida seletust, millisest keelest on pärit kirss, mis käib tordi peale.

Eks ole ka SL Õhtuleht ise selle moeväljendiga oma lauseid mahlaseks teinud, nt “Kirsiks magusal tordil on tõsiasi, et tänavuses MK-sarjas võisteldakse veel kahel korral Veerpalu trumpalal, 15 km klassikasõidus”.

Siis aga, juuli keskel, tuli tõrge: “Ronaldo riietus oli halva maitse etalon. “Kirsiks” kogu komplekti peal olid pornofilmidest tuttavad hiiglaslikud päikesepillid.” Kas “komplekti peal” tähendab sedasama mis “tordi peal”? Ja milleks kirss jutumärkides?

See lause lihtsalt tahab muud kujundit. Eestilisest fraseoloogiasõnaraamatust, kus pole ei torti, ei kirssi, leiame “*i*-le täppi peale panema”. Nood jälgid päikesepillid on täpp *i* peal, st “joodikupäevitusega ehitud Ronaldo riietuses”.

Võtame Postimehe. 1) “Raha on kirss tordi peal, seltskond ja malevahing on peamised.” 2) “... kuigi mehe teenistusleht on enam kui eeskujulik, puudub tordilt uhke kirss, see kõige ihaldusväärsem.” Sujuvuse katkestab lause “Kompotis leidis kirsike igale maitsele: oboekvartett rootsi sopransaksofonisti Anders Paulssoniga, 50-aastaselt saksofonimängu ära õppinud sakslane Ulli A Ruetzel ja ka ärimees Rein Kilk”.

Jutt käib Ullude Saxofonistide kontserdist Tartu rongijaamas (Tartu Postimees). Kompott pole mingi Ronaldo komplekt, kompotis tunneb iga jumala marjake ennast kutsutuna, nii et mul pole õigust targutada, et jälle on ilus kujund lõhutud, tordi ja kirsi liit. Paar aastat tagasi läks see nõpsmari Postimehe pealkirjas koguni üksipäini liikvele – “Kõigile kultuuri, kirssideta!” Kirss kui võitlushüüd. Ja ikkagi. Oma kulinaarset ja ajakirjanduslikku ülesannet ei täida kirss mitte kuskil mujal nii hiilgavalt kui tordi peal.

Liati kui piserdada talle hõnguseks *vinum*’it, teate küll.

Iga päeva ilm

09.09.2005

Merike Merilain ja Co. ütlevad ilma

Ilmauudis on nagu rindeteade. Niipea, kui see teade tuleb ajalehega või raadiost, jääme kõik ärevuses ootele, mida plaanitseb tema, ILM. Plaanid ei ole tal ilmaki ühekihilised. Näide Maile Meiuselt (Postimees 09.08.2005): “Vesi, mis Läänemere ääres osaliselt juba liigniiskust põhjustab, on põua ja metsatulekahjude käes vaevlevas Euroopa edelanurgas kallim kui kuld.” Mina nimetan sellist teksti meteofilosofiliseks, ja filosoofia pärast ma EMHI prognoosinai loengi.

Alailma peavad nad valima, kas, näiteks, “pakkuda võimalikku maruilma või tõenäolisemat rahulikumat varianti”, kirjutab Krista Odakivi. Enamasti valitakse marum ilm. Kirjutaja selgitab: prognoosi ülesanne on “eelkõige hoiatada ohu eest, kui väike see ka poleks”. Arvatavasti mõeldes ohule, olgugi väikesele, on Merike Merilain juuni keskel kirja pannud, et “kui päikeselootused täituvad, poleks paha jälgida ultraviolettkiirguse indekset”, ja Taimi Paljak on augusti lõpul teada andnud, et “vihmavarje ja -keepe manitsevad ilmamudelid ligi hoidma”.

Noid ilmamudeleid ja prognoosikaarte, oma abimehi, tuletavad sünoptikud ikka ja jälle meelde, sest selgeltnägijaid nende hulgas pole, nagu nad ütlevad, ja “side loodusega on kivilinnas üsna nõrguke” (Krista Odakivi). Seda sidet on EMHI püüdnud tugevdada nii, et loodus pannakse lugejate keskele elama. Näiteks kirjutatakse, et madalrõhkkond on oma positsioonid Põhja-Euroopas kaotanud ja kõrgrõhuhari on eelluurele saadetud või et pilved lükatakse Peipsi taha. Sünoptikute ülearu lemmik on tegusõna *pakkuma*: uus nädal pakub jaehust; võib pakkuda suplusvõimalust; vihmavõimalust pakkuv frontaaltsoon. See pole etteheide, vaid väike pipar keelele.

Ilmolematu ilmalugu juhtus eelmisel suvel. Sellest kirjutas Ain Kallis (Postimees 06.07.2004): “8. juunil, just siis, kui astronoomiahuvilised valmistusid jälgima põnevat Veenuse üleminekut Päikesest, kukkus vihma kallama. Tolle päeva hommikul kostis aga raadiost: “Selle kauaoodatud vihma tõi Eestisse Siiri Oviir. Hääletage keskerakondlase nr .. poolt!” Ilmauudis, mis raadios oli pööratud poliitreklaamiks, takistas Veenust vaadata. Ei, ärge hääletage saadikukandidaat nr .. poolt!”

Elu raamatus

23.04.2007

Ajakirjandusest kirjandusse

Enam ammu ei ole ilusal lehekuul lehepäeva (vanasti 5. mai). Oleks meil ajakirjanikel kord aastas päris oma päev, siis sellel päeval tuletaksime endale ja teistelegi meelde, mida kõike suudab sõna jõud. Võtan toeks Margit Kilumetsa raamatu "Ita Ever. Elu suuruses". See on ajakirjaniku teene, et raamatuga saab näitleja kestust ja sädelust juurde, sest kirjutatud sõna püsib lausutud sõnast kauem. See ei loe, et lausuja, Ita Ever, on olnud teatrikunsti tippvalitsejaid, ja hää! on olnud tema visiitkaart.

Elu ja suurus. Elu suuruses – ei ole just igapäevane sõnapaar. Ega igapäisus lähekski Itaga kokku, ja raamatus, mis on otsekui läbi mõeldud lavastus, seisab ta meie ees elusuuruses nagu ta on, *en bloc*. Õudne keerukuju. Täendusrikaste unenägede nägija. Piltmõistatus. Mikiveri näitleja (teatrirahva määratlus). Michael Schumacherist vaimustunu. Vanaema, kellega ei hakka kunagi igav. Koor meie kohvis.

Viis-kuus lauset Kilumetsa raamatus jäi silma sellega, et neis lausetes on üks sõna suurtäheline, nõnda siis rõhu all. Miks nii, mõistatan siin koos teiega: "Ja nüüd nägin läbi klassiakna: ELUS Ever!" (Aarne Üksküla). "Nüüd-NÜÜD saan ma temast täiesti aru" (Ita, tollal minkimata ja tedretäpiline, saab tagantjärele aru Eino Baskini ema hüüatusest: "Issand jumal, te olete ju täiesti sea nagu!"). "... neil pole ju õrnatatki aimu, KES on see inimene, kelle pärast troll kinni peetakse" (trollijuht läks sõitjale, oma lemmiknäitlejale Everile, kioskist lilli ostma).

Too lille-lause on viimane enne eesriide langemist vaheajaks, millele järgneb kokkuvõteline vaatus ehk peatükk "Italoogiline abimees". Nalja mõttes proovime vaheajal, ehk leiame raamatus üheainsagi komistuse, nagu neid elus ja teatris järjest ette tuleb. Käes! Leheküljel 146 ütleb pildiallkiri: "Ita ja klaasiõed tutipäeval 1950."

Lehekuul lehepäeva ei ole, aga emadepäev on ja jääb. "Elu suuruses" lõpeb lausepaariga: "Ital on poeg Roman ja lapselapsed Mirjam ning Alfred. Kõige tähtsamad!" Ei peaks vist üle kordama, et armastusi on Ital olnud palju, kuid Lennart Mere kombel öeldes: "Emaarmastus on kõigi armastuste ema."

LÕPETUSEKS LÕBUSAT

Naljamehed omast andest

31.03.2006

Meedias kestab aprillindus aasta läbi

Mõni mees pingutab mis hirmus, et hiilata oma naljaandega, mida pole olemaski. Tuleb teine, võtab käigu pealt käändsõna, lükkab pöördõnalõpu otsa ja on üle maa kuulus.

Säärase mehe märgistas mullu 31. detsembril SL Õhtuleht: linnavolinik Vladimir Belõile läks "ei kommentaari" maksma Lasnamäe mehaanikakooli direktori ameti, ent vastutasuks sai ta surematuse.

Veel mõni näide. Äripäev: "Ettevõtjale ei lähe kõige kallimaks mitte valituse vahetus, vaid lolli valitsuse tulek." Eesti Päevaleht: "Tekitan prügi, järelikult olen olemas." Tartu Postimees: "Tartus ei tohiks ehitada ühtegi tunnelit, sest kui meid veel maa alla suruda, siis maa peal käijaid ei jäägi." Areen: "MSM – lühend definitsioonist "mehed seksivad meestega"."

Üks elu püsiväärtusi on kõhutäide ja sellegi kohta leiame kõvu sõnu, nt "Toitlustamisele pani viineritega õla alla Rakvere Lihakombinaat ja kringlitega Europagar" (Postimees) või "Eesti majandus küpseb ahjus kui vanaema tehtud pirukas" (SL Õhtuleht). Isuäratavad laused küll, aga ikkagi jäävad mehaanikakooli direktorile alla. Siia paneb punja punkti Eesti Päevaleht: "Savisaare hitivabriku uus toode, seltsimees Belõi lööklause "Ei kommentaari" on aasta vaimukaim loosung."

Millest nii-ii suur menu? Kas mitte sellest, et eales ei naera koomikud oma naljade üle, ja Belõi koguni ei taipa naerda? Selle ande poolest sarnaneb temaga Eero Raun. Ei naera, ei taipa. Öeldud on, et sõnad on inimesele antud oma mõtete varjamiseks. Raun troonib aste kõrgemal: ta ei varja seda, mis tal

mõttes, vaid mõtte puudumist. Tema nali käib nii: “See, mida mina rääkisin, oli see mõte, et põhimõtteliselt see asi oli selles mõttes lõpetatud, et neid pidusid enam ei toimunud.” (Postimees)

Jääb lahtiseks, kas naerda või siiski mitte sel puhul, et eelnimetet andekad kommentaarimehed – oh, neid on teisigi – lisavad jumet linnale, mis seni oli ontlik pealinn, aga nüüd tegi endast kultuuripealinna. Ei tahaks, et läheb siltide kleepimiseks. Siiski käisin hiljutises aprilliseltskonnas välja klassikalise väite: “Vaim oli valmis, aga liha oli nõder.” Järgnes torge: “Jälle need tartlased oma vaimuga. Tee lause ümber!” Tegini ümber: “Viinal (*spiritus vini*) polnud viga, aga praad oli halvaks läinud.”

Me ise naljategijad

30.12.2005

Aastavahetuspõhiseid lehelauseid

Sõna *põhine* on ÕSis ammu sees (nt *rasvapõhine* tähendab ‘rasva põhjal valmistatud’), aga suurmoeks sai just-just lõppenud aastal.

Ja kus on mood, sinna trügib ka moenarrus. Seni tundsi rahu ja rõõmu, kui saime hakkama oskuslike lausetega. Nüüd peenutsetakse rääkida oskuste-põhisest ehk oskuste põhjal kirjutatud lausetest. Aga kui oskusi napib, sõnad kisuvad viltu ja hakkab nalja saama, kas siis peaksime rääkima naljapõhistest lausetest?

Olgu minevik või olevik või tulgu tulevik, ikka näitab elavik, et see umbsõlm, mis eesti ajakirjanduses lause viltu kisub, on vabast sõnajärjestusest tingitud kahemõttelisus, teaduslikult öeldes sünhüüs.

2005. aasta viltuste lausete eesotsas seisab Postimehe 8. jaanuari info, et “Kodakondsusamet andis eelmise aasta detsembris välja üle tuhande trükiveaga passi”. Kumba oli üle tuhande, kas trükivigu või passe?

Järgneb õige mitu vaimukust SL Õhtulehest. Näiteks 13. septembri pildiall-kiri, mida oleks patt kommentaariga ära rikkuda: “Steffi Graf jälgib mehe mängu tütre Jaz Ellega.” Lastest veel sedapuhku pealkirjas (29. novembri SL Õhtuleht): “Novembris sündinud lastele kirjutajad.” Piltidelt vaatab vastu neli kirjanikku, üks neist on Astrid Lindgren. Ja nad kirjutasid ainult novembrikuu lastele?

Kolmas näide on krimi plaadilt: keegi Timo peksis juveeliäri omanikku ja “rohkem paraku ebaõnnestunud röövi kohta ei teata” (SL Õhtuleht, 27.09.2005). Kas paraku ebaõnnestunud rööv või paraku ei teata?

Vahelduseks midagi lustakat, mis ei tule sõnajärjestuse narrusest. Juttu on päevast, kui Vene pealinn tähistas maiparaadi: “Vene õhutõrje lubadus säästa Moskvat vihmapiilvedest ei pidanud vett ja varsti läks sajuks” (SL Õhtuleht, 10.05.2005).

Enne tänast punktianekut väike soov suurele ajalehtnike ringile – et hom-sest peale ei oleks enam kordagi näha ega kuulda kolesõna *kordades*. Kätte juh-tus 2002. aasta jõulukuine Postimees. Juba siis kirjutati, et salvokas on “kindel turuliider Eestis, mida müüakse kordades enam kui teisi kelke”. Õige eestlane ütleb, et müüakse *mitu korda* (mitte *palju kordi!*) rohkem.

Eelmise aasta näiteid: “kui Asmer pääseks F1 sarja, tutvustaks ta Eestit kordi rohkem”; “isegi väärtfilme ei jaksa kordi vaadata”; “kaksikutest on rõõmu kor-dades rohkem kui vaeva”.

Kas ei mõju *kordades* kuidagi raskejalgselt, kuidagi lehmjalt? See *lehmjalt* on 2005. aasta leidsõna (Eesti Päevalehest) Priit Aimplalt, kes ei kaota tõsist nägu ka mitu korda nalja tehes.

Aga naine ja mees

Edasi, 01.04.1982

Täna on paras päev mõistatada asju, mis õieti pole midagi asjad. Toon kohe näite. Keelenurga portfellis ootab vastust küsimus, miks pannakse Arm nimeks poisile, mitte tüdrukule. Ka nimi on sõna. “Raamat nimedest” (1966) ütleb, et kunagi oli Arm (omastav Armu) naisenimi, enam mitte. Taga hullemaks. Ka Armas, mida algul anti nii naistele kui ka meestele, on nüüd vaid mehenimi. Ülekohus! Seletus see pole, aga lohutus ehk küll: naisenimed on Lembe, Lembi, Lemme, Lemmi, mis tulenevad sõnast *lemb*: *lempi* ‘armastus’. Vähemalt tasa-kaal on olemas. Ega ole küll, vaidleb vastu teine kiri. Kuidas päästa eesti keel sellest inetusest, et “põllumees abiellub põllumehega”, küsib Jaagup Loosalu.

Samast asjast kirjutas detsembrikuus 1980 Sirbi ja Vasara keelevelgudel Joel Sang. Tema kahetseb oma artiklis “Aga mees ja naine”, et ükski eesti filoloog

pole lähemalt uurinud soolistest iseärasustest tingitud keelevariante. Äratan endas entusiast. Eelmisel aastal sain teada, et Tartus elavat perekond Maks, kellel on taks nimega (mitte Reks, vaid) Seks. Mis soost on Seks? Kui ta poiss ei ole, siis on tüdruk. Mille poolest see üksinda on parem?

Mõtisklegem edasi. Mõned naiserandid (erandnaised) välja arvatud, on mehed keeleliselt novaatorlikumad. Joel Sang väidab, et kui poleks tagasi hoidmas naiste leigus, mida kõike siis mehed keelega ära teeksid. Tõsi, tõsi. Femininumil on filoloogias arutu ülekaal, aga tema hää l kostab seal harva. Ometi valdavad naised meie päevil, võrdõiguslikkuse ajastul üha paremini ka isakeelt, mis emakeelest erinevalt on ametlik ja enam-vähem kantseleitlik pruuk. Miks nad siis ei kirjuta?

Püüdkem põhjust tabada. Aluseks võtame Carl Robert Jakobsoni lause “Keel on avalikuks saanud mõistus”. Siit järeldeb, et avalikuks saada ei saa see, mida pole olemas. Naiste mõistuse kohta on öeldud: nad mõtlevad kas mitte millelegi või millelegi selletaolisele. Kirg, millega mehed hiilgavad keeleelus, kulub naistel ära meeleeelus. Selle kohta on isegi olemas sõna eidetism, mis tähendab võimet varemini tajutut väga täpselt ja elavalt kujutleda. Niisugune tähendus solvab mõnesid mehi, kes oletavad end eidetismist ilma jäetud olevat, sest kas ei tulene see võõrsõna eesti tüvest *eit*. Pseudo muidugi! Aga mis sest. Solvatud mehed kaevavad välja tõetera, et naistel näib olevat üks ajukurd vähem ja üks südamekurd rohkem, ning selle tera valgelt tõmbavad sõnas *eidetism* tähe m (= mõistus) maha ja asemele kirjutavad s (= süda). Saame sõna *eidetiss*, tõlge kirjakeelde: *naiserind*. Mis jääb meil naistel ütelda? Ütelda jääb: olgu mehed pealegi novaatorlikumad, ei ole nemad ilma selle rinnata, kus ju naisesüda asub, teinud ei teadust ega pseudoteadust.

Paistab, et oleme saanud vastuse küsimusele, miks ei too enamik naisi oma keelt paberil nähtavale. Ehkki mu filosoofia on raskevõitu, jätkakem koos.

Mitte enam uues ÕSis (1976) on sõnad *femineeruma* ja *maskuleeruma*, mis päris vanas ÕSis (1960) puudusid hoopis. Raamat käib sõnadega ja sõnad eluga kaasas. Emantsipatsioon tõmbab naisi avalikku ellu. Järjest ilmsemaks saab, et ei ole meie ümber puhtaid mehi ega puhtaid naisi, on feminiinmaskuliinsed ja maskuliinfeminiinsed olendid, seejuures on *f-i* ja *m-i* protsent indiviiditi väga erinev.

Allkirja vaatamata ei oska enam arvata, kumb kirjutab. Raskeks läheb järeldada, et meeste stiilis valitseb arukus ja konkreetsus ning naistel tundelisus ja abstraktsus. Segamini kõik! Oma praktikast võin aga ütelda, et kergem on toime tulla naistega, kes kirjutavad isakeeles, kui meestega, kes kirjutavad emakeeles.

Võtame või 8. märtsi aegse teksti. Mees naise kombel: “Äsja seljataha jäänud päeval tehti lahtine turg looduse kaunitaridest paljaks.”

Aga naine naise ja naine mehe stiilis? Need näited jätame ära, sest meeleeu tõttu ei ilmuta õrnem pool end mitte ainult filoloogias, vaid üldse kirjatöös harvemini ja haledamini.

Ajakirja Noorus 1981. aasta parimateks arvati Arvi, Miljard, Armas, Hans, Jüri, Sulev ja August. Seitse meest ja naistest kahekesi vaid Kärt ja Kadri. Teemal “Aga mees ja naine” võtsid tolle aasta Sirbis ja Vasaras taas sule mehed. Valev Mirtem kirjutas “Langenud lumest ja langenud naisest”, Kalju Saaber arutles “Seksapiisusest kirjanduses” ning Lembit Remmelga vahendusel astus Milovan Iliè välja oma aforismidega, mille hulgas löi pahviks sihuke lause: “Aga mis siis, kui Aadam oli naistevihkaja?” Aga mis siis, kui käiks välja mõne kontraforismi, ainult kust neid võtta. Terve maailma kirjandusest annab otsida naiste mõtteid meeste kohta. Üht-teist siiski leiame. G. Sand: “Mõnegi mehe suurim väärtus on tema naine.” Božena Nemčova: “Ma ei saa vihata seda, kes mulle kordki on armas olnud.” Mme Pompadour: “Kõik mehed on argpüksid. Vahe on ainult selles, et mõnda peame julgustama ja teisi ei tohi ära hirmutada.” Nagu mõttetemade jaotus tõestab, on naine mehele alati olnud mõistatus, mitte kunagi aga vastupidi. Kas pole meelitav teada? Ja kui kõigele lisaks mäletada, mida Ilmar Kopso (veel üks mees!) kirjutas 1980. aasta Loomingus. Ei raatsi tema teksti lühendada: “Meie kirjanduslik kõnepruuk ei talu sõna “meeskuju”. Pigem siis juba joomamehe kuju, töömehe kuju jne. Mees iseenesest just nagu polegi kirjanduses oluline. Lisaks mees olemisele peab ta osalema veel mingis täiendavas rollis, et teda märkaksime. Seevastu paistab naiskuju üsna omaette nähtusena.”

Olen nõus oma korrektrissipliatsi alla neelama, kui peaks juhtuma, et naised nagu üks mees tõusevad üles *mehe*-tõve vastu, see tähendab enda poolt. Pole juhtunud, et mõni naine üksindagi, õeskonnast eraldi, oleks naisõigusvõitlusse astunud. Milleks meie peaksime võitlema, kui mehed ise on platsis? Kaitstud naised! Kas mitte selles pole põhjus, miks *mehe*-tõbi ei tagane? Mis sest, et on seltsimees, jalamees, ametimees, põllumees, metsamees, tunnimees, vahemees, aga pole seltsinaist, jalanaist jne. Meid naisi rahuldab meie asendamatu asend elu rohketal aladel. Kui tahame, võib meist isegi kavalere saada, ordeni kavalere.

Enne lõpetust teemakohane kõrvalepõige. Tülikas osa ajalehetöös on kuu-lutused. Teed paranduse, tood pahanduse. Ent ei saa jätta parandamata juba sedagi asja, et kõikisuguses eas naised nimetavad ennast ja lasevad nimetada tütarlapses. “4- ja 1,5-aastasele tütarlapsel vajatakse hoidjat.” Need ju päris

tirtsud! “Heal erialal tütarlaps soovib kiiresti tuba.” Kui hea eriala ja kui neiu- kas tütarlaps? “Tuba Pärnus vahetada õpiajaks toa vastu Tartus, soovitav tütar- lapsega.” No kuulge ... Ei ole mehed paremad, kui nad otsivad elamispinda vallaliste noormeestena või siis üksikute leskedena. Iseäranis hull aga on lugu abiellunutega. Päevast päeva tuuakse kuulutusi: noor abielupaar (arst ja üli- õpilane) lapsega, vastne üliõpilaspaar lasteta, noor abielupaar paari lapsega. Kas noor või mitte noor abielupaar (või koguni noorpaar), ikkagi on laps eraldi märgituna kahtlane olend, sest kellest siis koosneb perekond. Ega ometi mehest, naisest, äiast ja ämmast? Hoidku *ämma* eest, viisakas inimene ütleb mehe- või naiseema. *Ämma* tähendus halveneb aasta-aastalt, seevastu *äi* püsib näärimehelikult muhedana. Niisamuti ei tunne mitte keegi miniastütart, aga väimeespoega hellitatakse nüüd ja alati.

Otsas on minu andam kahe soo olemasolu faktist tingitud keelevariantide eritlusse. Küljeluu-uuringuid jätkaku teised. Ja veel enne, kui hakkab ununema naistepäevapuhune lille- jm müügi reklaam. Kauneim kingitus on kombineed ja garnituurid!

VEEL MIDAGI

Võistlust juhhib Wiedemann

29.09.2010

Oktoobri esimese esmaspäevani kestvas võistluses, mille eesmärk on leida eesti vasted üheteistkümmenele riigi ja ühiskonnaga seotud mõistele, püüdis kohe algus- ses tähelepanu Wiedemanni *sõnaus*, tähendus: ‘sõnavõistlus’.

“Juba võistluse nimetus on ilus leid!” hõiskas Olev Remsu Õhtulehes. Ja lisas: “Mis sest, kui juhtub see, mis on tihti juhtunud, et mitte ükski pakuta- vatest sõnadest ei jää sõelale ega tule pruuki.” Tähtsaks jääb, et loovus liidab rahvast ja paneb tema vaimu liikvele.

Ma ei tea, kes tabas Wiedemannilt *sõnause*. Küll aga teame üheskoos, et selle leiu sidus oma kõnesse 20. augusti vastuvõtul Kadriorus Toomas Hendrik Ilves: ta lubas juba 23. augustil välja kuulutada uute keelendite võistluse. Sellist presidenti tasub tahta. Kutsub rahvast loomingule ja ... loob ka ise.

Olen 2006. aasta 5. oktoobri Eesti Ekspressist välja lõiganud Pekka Erelti üllatusartikli “Keelemees Toomas Hendrik Ilves”. Kui Ilves saabus Eestisse, oli huvi tema toimetatud almanahhi Põrp! (1988) vastu suur. Lisaks avanes ta almanahhis hoopis ootamatust küljest – keeleuuendajana.

Esitatud oli kolm uudissõna Ilveselt, neist kõige tuntum on *eisik*: ‘inimene, kes ühel või teisel põhjusel on riigi poolt olematuks mõistetud ning ajaloos eiratud’; nimeline näide Ilveselt: pärast Läände jäämist kuulutati Neeme Järvi kodumaal olematuks. Sõna *eisik* (*non-person*) on leidnud koha ÕSis (1999 ja 2006), tema paarilised *naasik* ja *taasik* mitte, ometi alles koos moodustavad nad terviku: *naasik* tähendab ‘isikut, kes on oma eluajal rehabiliteeritud’ (nime- liselt Nigol Andresen), ja *taasik* on ‘see, keda rehabiliteeritakse postuumselt’ (nt Heiti Talvik, kes suri asumisel).

Pealkirja all “President ja sõnad” tervitab presidendi väljakuulutatud sõna- võistlust Mart Juur oma Juurikas (Postimehe AK 18.09.2010). Ta rivistab ülalt

alla kõik üksteist vasteid ootavat sõna, et seejärel küsida: “Kõlab päris jubedalt, kas pole?” Mõni jubeduse näide: *PPP (public-private partnership), suistainable, othering*. Tõesti, rahva ühismõttest jääb siin väheseks. Mart Juur: “Mõistlikum oleks spetsialistidega asju ajada.”

Ta ei unusta lisamast, et “mul on sobivad uudissõnad olemas, aga paljalt aitähi eest ma neid ära ei anna”. Ära anna jah. Lehest lugesin kuulsa inglise snuukrimängija vastust oma ülematele: “Kui preemiat ei saa, siis rekordit ei tee!” Nüüd tahaks teada, kuidas võiks olla *snuukri* innustav eesti vaste.

Üks suurmees on veel nimetamata – Johannes Aavik. Tema 130 aasta juubel detsembri alguses õieti andiski tōuke suvelõpuvõistluseks. Meie kõigi – Wiedemann kaasa arvatud – kingitus Aavikule.